

18. 364

11

364 (2)

Dieß Brief wird abgedruckt so stehen:

„Rist. opp.“

A. 18.

Täieline

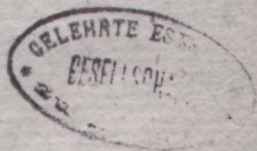
Kristiusso õppetuis,

mis

targema rahwa ja koolmeis-
trite kasuks

wäljaandnud

Otto Willem Masing.

Pernos 1825.

Kottart Markwardi kirjadega.

Sedda ramatut trükkida antakse selle wiisiga luban,
kuida seäduses on kinnitud.

Tartus sel 29. Julil 1824.

Etatsraat ja Kawwaljer Gustaw Ewers.

C e s t l ö n n e .

Häddalifemat ja kahjusaatwamat waesust ei wöi ühhel rahwal olla, kui se, et temma Zummala tundmise polest teadmata; ehk kui temma tundmine Zummalast sesuggune, et ta tõe ja walle seggane on. Kui sedda wimast on, siis kistakse innimest kahhese pole, ja on ta issienneses kahhewahhel, ja kaksipiddi mötlemas, egga tea, mis tõeks ehk walleks; mis õigeks, ehk mis äbbausfaks

/t
 piddada: sellepärast, et temma tundmine
 mitte kindla põhja peäle polle rajatud. Seälf
 hap se siis tulleb, et iggaüks, kui ta sõnna-
 kas kü, tedda peagi weel laugemale tõeteeff
 peält kõrvale pettab, ja tedda nenda ar-
 watélleb, et ta wimaks aina walle wõrkudesse
 kinni jääb, ja omma hinge head käest käu-
 tab, et ta kü arwab ja ussub sedda kättesa-
 wad, ehk ennesel jo käeski ollewad.

Et se nenda tõssi, kuida sünsammas ol-
 leme räknuud, sedda ei sa egga jõua ükski
 targaste õppetud Jummalä ja temma sõnna
 tundja mitte walleks ajada; waid ta kurdab
 sedda kõige mõistlikutega, et luggu nenda,
 ja ännab sedda selle süiks, et rahwal maast
 maddalast õiget Jummalä sõnna õppetust
 täielikult polle olnud; ja, et ta sest polest õtse
 pimmeduses selle eäliseks sanud, mil mõnnest
 nåddalast kirriko jure õppetuse älla tulleb:
 muud ta sinna kasa ei to, muud kui wiis pea-
 tükki, mis ta umbselt pähhe õppind, ja loeb neid,

ilma et ta ehk wáhhegi seal jures arwaks,
 mõtleks ehk sest mõistaks; waid teeb agga
 heált, kui üks wasek, mis kummiseb, ja kui
 üks kelloke, mis jelliseb. Mitto kõrd ei sa /k
 weel seddagi ollema. Et leia siis õppetaja
 ei wáhhegi harritud maad ees, kuhhu tõe-
 sõnna semet wõiks külwada. Sest ja sel-
 lepárrast, et noort rahwast kolides mitte
 diete lauawõetawa innimese õppetuse was-
 to aegfaste nenda walmistata, kuida peaks
 sündima, tulleb ta aina teadmata ja tores
 firrikõõppetaja ette; ning ei sa siis ka mitte
 temma káest sedda árrawia, mis temmale
 kõige elloea peále Jummalatundmise polest /j
 olleks sowida.

Et ehk pisisutki sest polest aidata, ja
 abbi tehha, olleme sedda nõuks wõtnud, sed-
 dasinnast kühikest usfoõppetust wáljaanda,
 et koolmeistrid lastele Jummalast ja tem-
 ma sõnnast ennam teaksid õppetada, kuida
 tännini ei sanud õppetada; ning, et ka weel

muud õskaksid teha, kui agga lapsi pähhe-
õppimisega üksipäinis waevata.

Peäle sedda vlli meil ka weel se nõu,
kui neid lehhekesi kirjutasime, igga targema
Innimesele, et küt lühhidelt, siis õmmetige
täiemalt, Jummalä sõnna selletada.

Eetsee sel 29. April. 1823.

D. W. Masing.

1. Öppetue.

Rust Zummalat tünnukse.

Zummal ilmutab énnast ja ánnab énnast kahhest kóhhasst innimesele teáda ja tunda: esmalt tünnukse tedda temma surest teggudest, ja tóiseks pühhasst kirjast, ehk sest sónnast, mis Zummal pühha meeste káe lábbi Piiblríamatússe lastnud úllespánna, et se máilma ótsani úks seggamata sónna ja óppetus innimeste káes píddi ollema.

Kui ommad sílmad taewa pole úllestósta-me, ja ótsata taewa láutust taewa wággede-ga náeme; ehk kui ommad sílmad maa peále löme, ja úmberkaudo wadates, kóik lodud asjad, mis sílmi étte tullewad, móistliko járrelemótleemisega táhhelepanneme; síis kulutawad nemmad kóik Isfanda úpris suurt wágge, temma tarkust ja armu; ja útleme pühha Lawetiga: kui sured Jehowa! on so teud,

ja kui wägga palju olled sinna neid teinud: taewad ja maad kulutawad sinno aup; ja ma on täis sinno pärrandusi. Se wähhem rohho taimene; se kõige wähhem muttufene, mis põrmus ligub, kulutawad nisamma hästi löja tarkust, wägge ja armu, kuida wallaskalla, mis merd kema ja kōhhisema paaneb, ja kuida kõigekõrgem palmipu jõe kalda peäl, kelle latw pilwesse ullatab. Sedda arwates ja mõtteldes mõistan, et Jummal neid, nenda kuida kõik asjad, omma wäggewa tahtmise läbbi lonud; mõistan ja näen, et kõik wägga targaste ja sure nõuga tehtud, ning õppin sest, et Jummal mo löja kõigewäggewam ja kõige targem on. Ma tean ja näen, et kõik paigad, et merred ja maad ellawaid lome täis on, ning, et iggaüks sedda leiab ja saab, mis temmale õullespiddamiseks temmale kullub ja tarwis lähheb, ja märkan sest, et Jummal helde ja armoline; kes kõigis paigus on; kõik teab ja tunneb, egga sedda wähhematki jätta tähhelepannemata; waid temmale eest hoolt ja murret kannab; tedda hoiab ja kaitseb, ja temmale ommast armust sedda igga päew jaggab, mis ta temmale tarwituseks

lonud. Sellepärast ehhitab temma orrud ja mäefingud haljandama rohõoga, ja kaswatab warjuteggewat metsa; lasseb wihtmukest õigel ajal tulla, mis põllo- ja heinamaid kastab, ja sadab tulepuhkumiste ja pitknemürristamistega lomadele head.

Temma on omma wäega kõlgis paigus teggew, ja iggas filmapilgas lomas, ja sedda ueste ettetomas, mis aeg ärra peab káutama, ja táidab omma wággewa ollemise sees taewad ja maad. On temma siis Zummal liggidelt ja Zummal kaugelt, et ma tedda kül omma filmiga ei jõua egga wõi náhha, sest, et ta nággemata ja üks Waim on. Enne kui taewad ja maad said, olli Zummal; ja kui kõik, mis kadduw assi on, ükskõrd saab ärralõpma, jáeb Zummal, sest et ta iggawene, ning et temmal ei algmist egga õtsa wõi õlla.

Kui issiennast ja innimeste teggusid táhhele pannen; siis sedda kõigist náen, et se nenda seá-
dud, et kõik hea tõe ja teggemine melehead toob, ja issiennast tassub; ja et kõige kurja tõe ehk teggemise járrele, /ilja ehk warra, hádda, kurtmine ja kahhetsemine waewaks tulleb: se náitab sedda, et Zummal õige, ning et temma

õid head, mis inimene nõuab, heaga tasub; ja õid kurja ommal ajal kättenuhtleb.

Kui issiennese peäle märkan, siis tunnen ommas süddames üht koftomõistjat ollewad, kelle ees ma omma süid mitte sa ärrasallata, ja kes mo hinges mülle waewa teeb, kui sennest ollen lahkund, mis ta heaks kidad, ja sedda ollen teinud, mis temma pahhaks laidab. Ma ütlen sedda süddametünnistuse ollewad, sest, et ta mo head ja mo pahha mo ette tünnistab, ja mülle küsijnata selgeste teadaännab, mis kõlbaw ehk kõlbamata; mis õigus jätta ja mis kofhus tehha. Ma mõistan, et sesamma, kes minno sees mo pärrast mülle tünnistust ännab, sellepärrast mo sisse on lodud, et ta mo juhataja peab ollema, et õiget ellu mõistaksin piddada, ja kui mõistlik loom omma kutsumist möda káia. Agga sesamma süddametünnistus mo sees on Zummalast, ja rágib Zummal temma läbbi minnoga. Kui tedda kuulda wõttan, siis wõttan Zummalat kuulda: kui ma temmast ei holi, ja sedda kergemeeliselt põlgan, mis ta ütleb: siis põlgan Zummalat; saan holimataks; lähhen üllekátte; káutan ello rahhu ja õnne káest; sattun patto ello, hábbi ja teotuse sisse, ja hukkan wiimaks hänge ärra.

Sedda kōid õppib inimene, Jummal tegu-
 gusid, ja isfiennast tãhhelepãnnes, mõistuse wal-
 guse lãbbi Jummalast ja temma tahtmisest tead-
 ma ja tundma: ja õlleks siis jo mõistuse õp-
 petusest kül, et Jummalat diete tunda, ning
 ka sedda teãda, kuida temma melepãrrast õi-
 get ellu piddada. Agga, et surem inimeste
 hulsk tãhhelepõnnemise ja arwamise polest wãg-
 ga jõuto on, egga sedda Jummalat surist teg-
 gudest ei õska nõhha egga õppida, mis nem-
 mad nõitwad ja kulutawad; sest on Jum-
 mal, kui helde wannem, armo pãrrast, meile
 õmmast kãest õppetust andnud, ja sedda om-
 ma sõnnaga tõeks finnitand, mis ta mõistuse
 ja süddametõnnistuse lãbbi inimesele nõitab ja
 teãdaõnnab.

Sesamma õppetus, mis Jummalat kãest
 tulnud, nimmetakse Jummalat sõnnaks, ja
 leitakse sedda Põhhas Kirjas, ehk Piibli-
 ramatus õlleskirjutud õllewad.

/P

2. Öppetust.

Biibli-ramatust.

Biibli-ramatul on kaks jaggu; tõine Wana-Testament, ehk Wana-Seäduse sõnna; tõine Uus-Testament, ehk Ue-Seäduse sõnna. Esimene sai jo ämmust ajast enne Kristuse sündimist kulumine, ja kirjutasi sedda pühhad mehed, sedda Prohwëtiks, se on: Näggijaiks nimmetati, et Jummal neile tulewaid asju andis ettenähha, ja neid käsks ettefulutada. Agga needsinna sedd tullwad asjad, mis nemmad ilmutasi, ollid suremast need: et Jesus Kristus ilmale piddi sündima; tälema öppetust Jummalast andma; ohwri-tenistusele ötsa teggema; issiennast wiimses ohwriks andma, ja ristisurma surrema.

Se sõnna, mis Prohwëtid üllespännud, sedda saiwad nemmad Jummalast käest, kes neid sedda innimeste öppetuseks käsks üllespänna: ning sellepärrast, et se Jummalast tulnud, nimmetakse sedda Jummalast sõnna.

I. Wana-Seäduse ramatud on aega möda, enne Kristust, Hebraea keele kirjutud;

nemmad õppetawad ja juttustawad mitmist asjust: ehk nemmad rāgiwad sennest, mis wanna seāduse ajal sündinud, ja mis neil pāwil head ehk kurja maa peāl nāhha ja kuulda olnud: ehk nemmad kulutawad sedda, kuidas Jummal Israēli rahwast wallitsend; mis sūggust usso- ja Jummalatenistuse wiisi ta tedda kāsknud piddada. Peāle sedda andwad nemmad õppetust Jummalast; temma pūhha tahtmisest ja ollemisest; mõnda head manitsust inimese parrandamiseks ja pūhhitsemiseks, ja kallist juhhatust, kuidas mõistlikult Jummalale mele pārrast, ja inimese kutsumist mõda siin ilmas ellada, ning sõnna, mõtte ja teuga diget waggadust üllesnāidata, ja Jummalat auustada.

1. Ramatud, mis Wanna-Seāduse sündinud asjust ja sennest juttustawad, kuidas Jummal Israēli rahwast wallitsend, ja mis sūggust seādust ta remmale Mosele lābbi andnud, on: wiis Mosele, Josua, Kohomōistjate, Ruti, kaks Kunningate, kaks Uja, Esra, Neemia, ja Estri ramatud.

2. Ramatud, mis waimolikuks kāsfs, r 2 Sam

ja sellepärast kirjutud, et lotust Jummalale peäle kinnitada, on: Jobi-, ja Daweti laulo ramat.

3. Ello juhhatamise ramatud on: Salomoni õppetuse sõnnad, Kogguja ramat; Tarkuse-, ja Siraki Tarkuse-ramat. Sesamma wiimne on ello juhhatamise ja tarkuse õppetuse polest wägga tullus, ning selle wäärt, et igga mõistlik inimene sedda saggedaste loeb, kui omma ellopäwi, omma ihho ja hinge heaks, Jummalale ees, õige wiisi ja tõsise tarkusega iggatseb ajada.

4. Prohwētide ramatuid on kuus üksteistkümmend, kenne nelli esimest suriks, ja kakskümmend wimast wähhemaks nimetatuse, sellepärast, et need nelli esimest suremaid, agga need wiimsed wähhemaid ramatuid kirjutand.

Prohwētid ollid pühhad Jummalast ärrawallitsetud mehed, kedda Issand Israēli rahwa seas ülesärratas, et tedda nomida, tedda õppetada, temmale Jummalale, temma tahtmist ja pattustpöörmist, ning ka Kristuse tullemist kuulutada. Nemmad ollid Jesuse eelkäijad, kes temma tõõppetusele teed pidid tasandama. Nemmad kuulutasid Kris-

tuse kannatamist ja surma ette, ja laitis Zummal nende suu läbgi ohwritenistust alwaks, sest, et Kristus sellele pidgi otsa teggema; issiennast wiimseks ohwriks andma, ja meid õppetama Zummalat ilma ohwri änneta tenima, ja sedda kindlaste uskuma, et Zummal, kes armastus on, omma lastele nende süid ja efsitused ilma ohwrita andeksännab, kui meelt parrandawad.

Jesaja 1 p. 11. s. Mis tarwis on mul teie ohwid, ütleb Jehowa. 13. s. Urge wõtke ennam tühja änznet tüa; suitsetamise; rohhi on hirmus mo melest. 14. s. Mo hing wihtab teie nored kuud, ja teie seätud pühhad. 16. s. Peske ennast; puhastage ennast; saatke ommad kurjad teud mo silma eest ärra, ja seiske kurja teggemast. 17 s. Öppige head teggema; nõudke mis lohhus; saatke üleännetumaid dige teele; mõistke digust waeste lastele, ja selletage lest; naeste asjad ärra.

5. Peäle neid siin nimmetud, on weel kolmtõistkümmend ramatut Wannas-Testamendis leida, kuhhu mõndasuggust asja sisse kirjutud.

II. Ue-Seäduse ramatud on Apostlitest, parrast Kristuse taewaminnemist, Krefa kele kirjutud: nemmad on kaht seltsi: tõised,

mis Kristiusso hakkatuse sündinud asjust juttustawad; tõised, mis esimeste ristilõigodustele, ehk ka nende õppetajatele kirjutud.

1. Need, mis Kristiusso hakkatuse sündinud asjust juttustawad, on wiis, n. k. Matteuse-, Markuse-, Lukase- ja Joännese Ewangelium, ja Apostlite Teggude ramat.

Ewangelistid kuulutawad Ewangeljumites kuidagi Jummal-Prohwétide ettekuulutamisi Kristuse sündimise, temma õppetuse, temma surma, kánnatamise, ja üllestõusmisega tõeksteinud. Nemmad andwad sennest teadust, kuidagi Kristus sündinud; kuidagi ta maa peal ellanud; mis suggusid immeteggusid ta ommal elloajal teinud; kuidagi ta kánnatand, surnud, üllestõusnud ja wimaks taewa lainud; ja on nemmad selge ja kaddumata sõnnaga, kõige innimeste õppetuseks sedda üllepánnud, mis Jeesus Kristus omma pühha suuga õppetand. Et sesamma Jeesuse õppetus, mis Apostlid temma suust kuulnud, sanud, ja kirjapánnud, kõigile innimestele Jummalala armu ja heldust kuulutab, nimmetakse sedda Jeesuse armo-õp-

petuseks, ja neid ramatuid, kust seest sedda leida, Ewangeljumiiks, se on: röömsaiiks sõnnumiiks; sest ja sellepärrast: et ükski kulutuse sõnna röömsam wõi olla, kui sesamma: Nenda on Jummal maailma armastand, et temma omma ainosündinud poega on andnud, et ükski, kes temma sisse ussub, ei peahukkafama, waid iggawene ello temmal peabollema. Joan. 3, 16. Jummal on armoline ja selge armastus, kes healmelel head teeb, ja omma efsinud lastele andeksannab, kui ümberpöörwad, meelt parrandawad, ja kõige meelise patto eest ennast hoidwad.

Apostlite Teggede ramat annab sedda teada, kuidas temma pealekirrigi sedda jo näitab, mis Apostlid kõik teinud ja katsunud, kõigeenamiste pühha Paulus ja pühha Peetrus, et armopõppetust kulutada, ristiusku, ning pühha ristifoggodust jädawaks rajada.

2. Neid ramatuid, mis esimeste ristirahwa foggodustele, ehk nende õppetajatele kirjutati, nimmetakse Epistliiks: agga sesamma wõeras sõnna tähhendab üht kirja, mis inimene kõisele kirjutab, kui ta mitte temma

juttule wdi sada, et susõnnaga ütelda, mis temmal ütlemist olleks.

Et sel ajal, mil Jeesus Kristus, ning pärast tedda, temma Apostlid armo õppetust ilmas kulutasid, usso polest muud rahwast maa peäl ei olnud, kui agga Juda rahwast ja pagganaid: foggusid Apostlid mõllemite seast neid foggodüsse, kes armoõppetust ollid wasto wõtnud, ja usklikuks sanud; seädsid neid, kes mõistmise ja usotundmise polest, nende hulgas, targemad ollid, foggoduste üllewatajais ja õppetajais, ja läksid isfi tõise linna ehk male, Jeesanda sõnna kulutama, et, kui Zummal piddi aitama usklikuid perrida, et ka neid pühha ristii foggodüsse fogguda. Ajoti käisid omma foggodusi katsumas ja üllewatamas, kas kindlad ussus ja ristiiinnimese ello wisis piddid ollema: agga mittoford juhtus nenda, et neil wõimata olli sedda tehha; kui ehk isfi kangel maal, ehk wahhest ka wangiski ollid, nenda kuida Paulus Roma linnas. Kui siis foggoduste polest pahhad sõnnumed tulliwad, agga Apostel mitte ei jõudnud ehk ei peasnud nende jure minnema, et susõnnaga diendada, tullid ja seggased õpetused, mis ühhes ehk tõises foggoduses ollid

tõusnud, lõppetada ja neile õtsa tehha: siis püüdsid nemmad kirjakaupa seggadust, mis teadsid ollewad, selletada, ja on siis nenda need ramatud sündinud, mis Ues-Testamendis Epistlite nimme al teame ollewad.

Epistlid on mitmest kohhast neile, kedda pühha kirja selletamise peäle posse õppetud, omma sõnna polest, wägga tummedad, nenda, et õskamatad innimesed koggoniste ei mõista, egga sest arwu ei sa, mis ühhes ehk tõises peatükki salmides tähhendakse. Apostlid kirjutasid ommad Epistlid, kuidas jo üllemal ööldud, siis, ja selleparrast, kui ühhes ehk tõises koggoduses waidlemist ja tülli seggaste õppetuste parrast olli tõusnud, mis sel ajal saggedaste sündis: et ehk need, kes Juda rahwa hulgast usklikuks ollid sanud, kui ristitud innimesed, Wanna Seaduse usfoteggu-sid ristirahwal tarwis ütliid ollewad; ehk et need, kes pagganate hulgast usku ollid wõtnud, ristiussõ õppetust pagganate abbausfoga püüdsid seggada, ja kokkolita. Sest, et nüid Apostlid, ni hästi üht kui tõist, usfoseggajat seltsi, kõrd, ühhe, kõrd tõise walleõppetuse parrast mqnitsewad, nomiwad ja diendawad; ning mõnne asja, wisi ja prugl peäle, tähhen-

dawad, mis sel ajal olli, agga nüid ennam ei olle, egga õppetamataid innimesed sennest ühtigi ei tea, mis ta olnud; siis ka mitte ei tea, mis mõnnikõrd ühhe ehk tõise sõnna ehk asjaga tähhendakse: sest, ja sellepärrast ei jõua teadmatad innimesed omma ennese wäest, egga ilma õppetud meeste selletamata, mitte kõik Epistlid õrsani diete mõista, muud kui agga tükki-ehk jätkokaupa, kus sõnna sesugune on, et ta õppetuse ja juhhatamise pelest isisiennast selgeks näitab. Et luggu nenda, sepärrast on siis se üks wägga kahjuline assi, kui umb teadmatad innimesed selle peäle hakawad, et kui rummalad rummalatele pühha kirja tahtwad selletada. Selle asemel olleks sowida, et nemmad sagedamaste Ewangeljumi ramatuist sedda järrelemõtlemisega loeksid, mis Jesus Kristus, ei mitte ühhe ehk tõise koggoduse, waid kõikide innimeste õppetuseks, omma pühha suuga selgeste kolutand ja õppetand.

Pühha Paulus on nellitõistkümmend Epistlid kirjutand.

1. Roma rahwale s. o. selle koggodusele, mis Roma-linnas olli. Se olli seggaseks sanud, ja sedda püidmas ja nõudmas, et

Juda rahwa usfoseadust risti usfoga ühhen-
dada, ehk ka hopis digest usfust lahkuda,
ja jälle Mofese usfo seaduse pole hoida.

2, 3. Kaks Epistlit Korintuse kog-
godusele, kedda Paulus isfi olli koggund, ja tem-
male essimesest armõppetust kulutanud: ag-
ga, kui ta temma jurest olli ärralainud, tulli
üks sõnnakas kõnnemees, nimmega Apõllo,
ja hakkas koggodust seggama, ja lahkumisi
teggema. Bata sest asjast. Apst. Teg. 18
p. 24. s. ja 19 p. 1 s. ning ka 1. Korint.
1 p. 12. s. Et sedda seggadust, mis sesam-
ma Apõllo, ja weel üks tõine mees, ²nimmega
Kewas, omma walledppetusega teinud, kauta-
da, kirjutas Põulus needfinnatsed kaks ra-
matu Korintuse rahwale.

4. Epistel ehk ramat Kalatia rah-
wale. Koggodus Kalatia linnas olli ka segga-
seks sanud; sest, et sesuggusid temma hulgas
olli, kes neid, kes usklikuks ollid sanud, jälle
Juda rahwa usfoteniistuse pole taggafi kiusa-
sid; Paulust ärralaitfid, ja tedda walledppe-
taja ütlesid ollewad; ja püab siis pühha mees
Kalatia rahwale selle kirjaga selgeste näidata,
kui wägga nemmad efsinud; ning kui wäg-
ga walledppetajad neid, kui kergemelelisi, pet-

nud. Sellepärast ütleb ta 1 p. 6 ja 7. s. „Minna pannen immeks, et teie sellest, kes teid on kutsunud Kristuse armo läbbi, ni pea ennast lassete är-räpõõrda ühhe tõise Ewangeljumi pole, ja teist ei olle õmmetige kui et agga mõnningad on, kes teid seggafeks tewad, ja tahtwad Kristuse armodõppetust tõisiti põõrda.“ Kolmandama peatükki esimeses salmis ütleb ta nenda: „Oh teie mõistmatad Kalatia rahwas! kes on teid ärrateinud, et teie ei wõtta tõesõnna kuulda?“

5. Ramat Ewesuse rahwale. Sellega püab selle koggoduse rahwast, kes Pauluse ja Timõteuse käest õppetust õlli sanud, ristusso armus, ja waggaduses, mis ilma kawwaluseta on, kinnitada.

6. Ramat Kolossuse rahwale. Selle kirjaga mõnitseb Paulus koggodust hõrdaste ja armsaste, omma usku puhtast süddamest, pühha ello ja tõssise waggadusega üllesnäidata; kui tõssised Jummalala järrelekäijad, agga ei mitte kui sallalikud, kes muud ei nõua, kui agga sedda, et neil waggaduse näggu näidatawaks saaks ollema.

7. Ramat Wilippuse rahwale, mis üks ütle mata källis ramat on. Paulus kirjutas sedda Roma linnast, kus ta sel kõwal wangis ja finni olli. Mõnitses koggodust, et ta ussofeggajate tühja lobbinat ei pea kuulda mõtma; waid Kristuse järrele, kõiges alanduses, tassanduses ja armastuses üht meelt piddama, ja õiguse teggude ja wagga elloga Jummalat auustama. Peäle sedda tännab temma koggodust selle eest, mis nemmad Epawrodituse kae läbbi, temma waewa fergituseks, temmale läffitand, ja pallub, wimaks Timõteust ja Epawroditust, kui ustawaid õppetajaid wastowõtta, ja nende sõnna kuulda,

8, 9. Kaks Ramatut Tessalõnika rahwale. Ka seälgi koggoduses, mis polest Judarahwa, polest pagganate hulgast olli koggutud, ollid usso pärrast sured tüllitsemised, waidlemised ja lahkumised, selle pärrast Paulus need kaks ramatut sinna kirjutas, et rahhu tehha, ja walleõppetajate suud finni sulguda: agga on mõllemad Epistelid mitmest kõhast tummedad; sest, et meie, kui iljama põlwe rahwas, mõnnest asjast ei tea, egga sedda mõista, mis Paulus ommal ajal, selle

foggoduse rahwa usso ja temma ellowiside polest, laitmise ja karristamise wäert näggi ollewad.

10, 11. Naks Ramatut Timôteusele. Sesamma Timôteus olli Pauluse õppetut; temma kõige teggewam ja kõige jõudsam abimees armõppetuse kulutamise ammetis. Temma olli weel alles noor mees, ja armastas Paulus tedda kõigest süddamest. Et ta wägga mõistlik, tark, tassane ja lahke innimene, selle kõnne armas ja süddamesse tungiw olli, satis Paulus tedda mitme foggoduste jure rahhu teggema, kui walleõppetajad sedda ollid rikfund; agga kõigeennamiste piddas Timôteus Ewesuse foggoduses asset, ja olli muist temma allaline õppetaja.

Esimeses ramatus annab Paulus temmale õppetust, kuidas ühhe foggoduse õppetaja kohhus olla, ja ennast üllesnäidata; mis ta peab püüdma ja nõudma, ja mis eest ennast hoidma.

Teises ramatus, mis Paulus omma wangi põlwes, Roma linnast temmale kirjutas, lissab ta selle õppetuse polest, mis esimeses ramatus antud, weel peäle; juhatab, kuidas foggodust wallitseda, ja temmale seadust teh-

ha: peäle sedda manitseb kõnwa sõnnaga, kõige silmakirja waggaduse, ja kõige walleõppetuse wasto kangeste seista, ja mõllemaid ärrakäutada.

12. **Ramat Titusele.** Sel ei olle enam kui kolm peatükki; agga on ta õrfast õrsani, aina selge elõõppetuse ja kõllis manituse sõnna. Titus olli Kreta saarel, kogoduste õppetajaks ja nende üllewatajaks Paulusest seatud; agga olli Kreta rahwas sel ajal jo wannastki kulus, kui üks wällatseja, prassija ja kergemeeline rahwas: selleparrast manitseb Paulus Titust, et ta ennast pididi hoidma, 'et mitte nende wiiside pole wõttaks kallada.

13. **Ramat Wilemõnile,** on kõigelühhem kõlgist Pauluse kirjadest, mis ta ühhe rikka koddanikule Kollõsuse linna Onesimuse parrast kirjutas: tedda palludes, et innimest jälle armoga wastowõtta, ja temmale andeksanda, et ta temma jurest olli ärrakargand.

14. **Ramat Ebréa rahwale.** Ebréa, ehk Judarahwas on üks; ja kirjutas Paulus selle ramatu, neile, kes selle rahwa seast usklikuks sanud; tähhendab neile, et neymad

armoõppetusega suremat kassu sanud, kui se olnud, mis Zuda rahwa usso tenistusega en- nestele arwasid perrivad, ja püab nende seg- gasid mõtlemisi, ni hästi ühhe, kui ka tõise usso pärrast õiendada. On ses ramatus mõn- da tummedust, sest, et ta ainaüksi selle enne- muinatse rahwa peäle kännab, kennest meie neil päwil mitte selgeste ei tea, mis suggused kõik need wallemõtlemised olnud, mis tedda ollid wõrgutand.

Pühha Peetruse

ramatuid on kaks. Esimene ramat õppe- tab, mis Zummala laste kõhhus üllepea, ja kui- da inimene iggas seisuses ja iggas kõhhas isisifeltsilises ellus ennast õiglase, ustawa ja trui peab üllesnäitama; kuidas temma tassan- dusega peab kännatama; wagga süddamega kõik omma murret Zummala peäle heitma, ja laitmata ellowiside ja kombetega Zummalat auustama. Tõises ramatus kulutakse wal- leõppetajatele Zummala nuhtlust, ja näidatakse sedda kahju, mis Zummala sõnna segga- jad tewad, kui inimised neid uskwad. Wiim- sest nomitakse, ja õppetakse, kuidas Kristuse tullemise wasto ennast õiete wõlmistada.

Pühha Joánnese

ramatuid on kolm. Esimene ramat on kõige usklikudele kirjutud, ja õppetab, et armastus, süddame puhtus ja waggadus, mis mitte sallalik, õiged tähhed peawad ollema, kust tunda, et inimene õiges ussus, ja tõsine ristilinnimine on.

Teist ramatut kirjutas Joánnese õhhe ausa ja ellatand naesterahwale, kes usklikuks olli sanud, et tedda ja temma lapsi tõetundmises kinnitada.

Kolmas ramat on õhhe usklikele, nimemega Kojus, kirjutud, ja kirjatab Apostel tedda temma selge usso, ning ka sellepárrast, et ta usklikele lahke wastowõtja olnud.

Pühha Jakobuse ramat on kõige õppetuse polest tõeste! üks õntsfaktegaw sõnna, kui sedda tannoga wastowõtakse, ja selle järele káitakse; ja on sesamma sõnna nenda selge, et se wáhemki sedda selletamata mõistab, ja ommas süddames sedda tõde ja armsa tünneb ollewad.

Pühha Zuda*) ramat on walleõppetajate ja ussoseggajate wasto kir-

*) Tähhendus: sesinnaie Zudas ei olle mitte

jutud, kes, ommas wallemdõlemises julgeste pattust ellu piddasid, ja siiski õntsaksfamist ja õigetõsmõistmist Kristuse surma parrast lootõid.

/i

Joannese Ilmutamise-ramat on ni kõrge sõnnaga kirjutud, et õppetamataid innimesed sennest õiget tarkust ei jõua sada, sest et sinna palju selletust jure tgr-witakse.

3. Õppetus.

Pühha kirja õppetus Jummalast.

Kirri õppetab, et Jummal ainus, ning temma aino ollemises Issa, Poeg ja Pühha Waim, agga et need kolm üks on. Matt. 28, 19. Minge õppetage kõik rahwast, ja ristige neid Issa, Poja ja Pühhawaimo nimel. Jummal ollemisest, wisidest ja kombetest kulutab kirri ja ütleb:

I. Jummal on ainus Jummal, kes kõige asja lõja, kaitõija, üllespid-

---

se, kes Jesust arragõdis, waid hopis tõine, ja Jákobuse ja Simona wend. Wata Matt. 13, 55. ja Mark. 6, 3.

daja ja wallitseja, kedda ükspäi-
nis peame tenima, ja tedda kum-
mardama.

1. Korint. 8, 4. Ei olle ühtki tdist Jummalat,
kui üks.

Matt. 4, 10. Sinna pead Issandat omma Jume-
malat kummardama, ja tedda ükspäinis tenima.

II. Jummal on üks arwamata waim,
kel ei luud egga lihha, egga sed-
dasarnast polle, mis filmiga sün-
niks nähha; waid temma on nägge-
mata, sest, et ta waim on.

Joan. 4, 24. Jummal on üks waim, kes tedda
kummardawad, peawad tedda waimus ja tbes kume-
mardama.

Ütleb kirri Jummalal kül käd, filmad ja
kõrwad ollewad, agga need on tähhendamise
sõnnad, ja rägib kirri sagedaste, meie mõist-
mise nõdruse pärrast, Jummalast innimese
kombel: kui ta siis ütleb Jummalal filmi ja
kõrwi ollewad; siis ta tähhendab selle sõn-
naga, et Jummalala ees ühtige fallaja wõi
õlla, sest et ta kõik teab ja tunneb; ja kui
temmal käsfi ütleb ollewad, siis tähhendab
kättega temma wägge ja wõimust.

Se sõnna, et Jummalat tõises ilmas pal-
lest pallesse peame nähha sama, ei
ütle muud kui sedda: et tõises ilmas wast
Jummalat täieste, temma meelt, temma nõu
ja pühha tahtmist ja arvamata ollemist diete
sane tundma.

III. Jummal on iggawene: temmal ei
olle ei algmist egga õtsa; temma
on ikka olnud, ja jääb iggaweste
muutmataks kuidagi ta jo iggawesest
muutmata olnud.

Jes. 44, 6. Minna ollen essimene, ja minna ol-
len wiimne, egga polle muud Jummalat kui mind.

Laul. 90, 2. Enne kui mäed sündisid, ja enne kui
ma ja maailm lodi, siis ollid sinna Jummal iggawes-
sest iggaweste.

Jakob. 1, 17. Jummal jures ei olle muutmist eg-
ga wahhetamise warju.

IV. Jummal on kōdigewāggewam, tem-
ma jures ei olle ühtigi wōdimata;
temma kōdes on kōdik wāggi ja mele-
wald; ta jduab kōdik tehha.

Luk. 1, 37. Jummal jures ei olle ühtigi asja wōdis-
mata.

Laul. 115, 3. Jummal on taewas, temma teeb kōdik
mis tahhab.

Jummal näitab omma wāgge teggewaks sel-

lesinnatse maailma ülespiddamiseks; waggade õnnistamiseks ja kurjade karristamiseks: sellepärast peame

1. Jummalat uskuma; kõiges hädas ja waewas kõik omma muret temma peale heitma, sest et temma jõuab enam kui rohkeste kõik ülle sedda teha, mis meie pallume. Ewes. 3, 20.

2. Õnnepäwil ei pea meie Jummalat mitte unustama; ei ükspäinis ennese, ehk mu kaduwa asja peale kõik lotust heitma; egga üllemeleliseks minnema: waid sedda alati meles piddama, et Jummalat kões kõik seisab, ning et ta peagi allandab, kes tedda unustes ishiennast üllendawad.

3. Et Jummalat kõigewäggewam, sepärast peab meil hirmu kõige kurja eest ollema; ja kui keeldud nõu ehk iggatsimine süddames olleks hakkamas ehk liikumas; ehk kui tõised pahhad, ehk kergemeelised innimesed meid kurjale ollesid kiusamas, et siis Issandat ja temma wägge méletulletame, ja nenda ennast eestimast hoiame.

V. Jummal on kõigetargem. Temma on kõik hästi teinud, ja saab ka edespidi kõik hästi teggema; ning, mis ta meile läkkitab ehk peälepan-

neb, saab meile wimaks ikka kas-
faks ja heaks tulles. (f. 2. 2.)

Rom. 11, 33. Oh sedda Jummal rikkuse, tarkus
se ja tundmise sügawust! Kuis ärraarramatad on tems
nia kohtomõistmised, ja ärramõistmatad temma wiisid!

Laul. 104, 24. Kui sured on so teud Jehowa! Sa
oksed neid kõik targaste teinud.

Kuis siis nenda, et Jummal kõigetargem,
kes kõik nenda juhatab sündima, kuidas siin
ilmas kõik näeme sündiwad ja juhtuwad: siis
on ta iggaühhele nenda temma osa jagganud,
kuidas temma tarkus sedda näinud tarwis ol-
lewad, ja peame siis selleparrast iggaüks om-
mal kõhhal omma osaga rahhul ollema; sel-
lega leppima kes, ja kus olleme; ning kõik
heaks wõtma, mis Jummal meiega teeb ja
meile läkkitab: sest, et temma parremaste teab,
mis meile õnneks ja heaks tulles, kui et meie
sedda mõistaksime palluda. Olgo siis temma
käest meile leinamist, kurwastust ehk waewa
tulles; siis sago se sõnna meid iggal ajal
kinnitama: et kõik heaks tulles neile,
kes Jummalat armastawad. Rom. 8, 28.

VI. Jummal on tõssine: mis ta äh-
wardand ja tõutand, sedda temma
ommal ajal tõeks teeb. (f. 2. 3.)

Laul. 83, 4. Jehowa sõnna on dige, ja kbiß tem: ma tbe on tõsõidus.

Laul. 119, 90. Põlwest põlweni kestab so tõsõidus.

VII. Jummal on pühha: temma armastab agga sedda, mis hea ja is- siennesest dige ja laitmata on.

Laul. 5, 5. Sinna ei olle Jummal, kel hea meel on delusest: kes pahha on, sel ei wõi so jures asset olla.

1 Petr. 1, 16. Olge pühhad, sest minna ollen pühha.

Et Jummal pühha on, ei wõi temmal koggoniste innimeste nõdrusid olla; egga kõl- ba siis ka sedda ütelda, et Jummalal wiha, ehk et ta wihtane wõiks olla; weel wähhemalt, et ta kellegi peäle wiha wõiks kanda: sest, wiha on pat, ja pattuse innimese nõdrus, mis temmale Jummalast süiks arwatakse; kuidas siis se, kes pühha on, kuidas se wiha wõiks kanda, ehk kuidas temmal wiha wõiks olla? Ei koggoniste! waid Jummal on ennast Je- suse tööppetuses nenda kulumand, et ta aina arm ja selge armastus on: agga arm ja armastus ei wõi ialgi wihtale maad anda, eg- ga temmaga ühhes olla. Kui siis pühhas

12
 kirjas Jummalä wiħhast rāgitakse, siis rāgi-
 takse Jummalast innimese kombel, ja inni-
 mese wiħi möda, et Jummalat tullise
 wiħhaga Jummalat uskusiđ ja arwa-
 siđ ollewad; ning kui ka pūħhad Apostlid
 mönnikörd nenda rāgiwad, ja sedda ütlewad,
 et kirjad teud innimest Jummalä wiħha älla
 saatwad: siis nemmad sēllega sedda täħhen-
 dawad, et kōik pat ja pattoteggu innimese
 peäle sedda waewa ja hädda toob, mis helde
 taewasē Isfa, omma armo ja õiguse järrele,
 patto palgaks seädnud, ja mis issiennesest ig-
 ga jummalakartmatast töest innimesele wae-
 waks tulleb, sēllepärrast et meelt peab par-
 randama; õiget ellu piddama; teggema mis
 kōħhus on, ja tössise waggadusega iggatseta-
 wa ello rahho ja hinge iggawese õnnistuse
 osfaliseks sama.

VIII. Jummal on õige: temma maksab
 iggaühhele temma teggude järrele
 kätte. (*f. R. D. inder*).

Rom. 2, 6 ja 9. Jummal maksab igga ühhele
 temma teggude järrele: willetsus ja ahvastus tulleb
 iggaühhe innimese hinge peäle, kes kirja teeb.

1 Petr. 1, 17. Kui teie tedda Isfaks hüate, kes

Alma innimese luggupiddamata kōhhut mōistab igga: ūhhe teo järrele; siis ellage kartuses, ni kaua kui siin majalised ollete.

Ebr. 12, 10. 11. Waimude isfa ānnab meile hirs mō meie kassuks, et meie temma pūhhitsemist peame kättesama: agga kōit hirmoandmine, kui se kās on, ei arwata mitte rōmu, waid kurbduse ollewad; agga kōl ta wimaks rahholist diguse kassu neile ānnab, kes se lābbi on hāsti õppetud. /u

Summal ei nuhtle ūllestjat mitte wiħha waid armo pārrast; nenda, kuida ka helde wannemki omma sōnnakuulmata lapsle, ei mitte wiħha, waid armastuse pārrast hirmu ānnab, et ei pea ūllekätte ēgga hukkaminnema, waid heaks innimeseks ūlleskaswama, ja õnne ja rahhu perrima: nendaks teeb siis ka helde taewane Isfa meiega, kui temma pūhha tahtmise wasto tōrgume, ja sēlle wasto kāime, et meile siis hirmu ānnab, et peame parremat meelt wōtma; kurjast, mis innimest ifka willetsaks teeb, tagganema; omma helde ja armsa Isfa kutsumist kuulma, ja sēlle järrele kāima, et sōnna, mōtte ja teggu temma seādustega tāieste kōkkosjunniks, ning, et meil siin ja seäl, sedda õnne ja head saaks ollema, /z

mis palludes enestele sowime, kuidas Paulus sedda selge sõnnaga õppetab:

Ebr. 12, 6. Redda Issand armastab, sellele annab temma hirmu, ja 1 Korint. 11, 31 ja 32. Kui meie iskeneste peäle kohhut mõistame; siis ei mõisteta mitte meie peäle kohhut: agga kui meie peäle kohhut mõistetakse; siis antakse meile Issandast hirmu, et meid ei pea hukkamõistetama.

Need sinnatsed kõllid tõesõnnad sedda selgeste näitwad, et Jummal hallastuse pärrast, ajoti kät omma laste peäle panneb, et ueks peawad sama ommas mele waimus, et ei saaks hukkamõistetud.

Sedda, mis Jummal armu järrele, ja temma iggawesest tehtud seadust möda, kurja ja hea tõe ja teggemise järrel käib, nimmetawad innimesed Jummal nuhtluseks ja Jummal tassaumiseks, ning jame siis ka meiegi selle sõnna peäle, et kül sedda, mis innimesed Jummal nuhtluseks kutsuwad, tõe polest Jummal armonäitmiseks tulleks nimmetada.

Jummal tassaub kõik head, ja nuhtleb kõik kurja kätte; agga temma kassaub aega: mil parras tynd, siis tassaub head, ja nuhtleb kurja kätte. Et se nenda, sepärrast ei tulle

mitte iggaförd innimesele jallapeält kätte, mis temma omma teggudega teninud; sest, et Jummal aega katsub: agga, mis tehtud, olgo head ehk kurja, ei jõe ialgi mitte kättetullemata, kui mitte siin, siis õmmetige tõises ilmas.

Kõik head ehk pahha, mis inimene tõisele sowib ehk teeb, on temma wimaks ikka issiennesele sowind ja teinud: sest, nenda kuldada ta tõisele teinud, lasseb Jummal temmale jälle ommal ajal kättetulla. Sedda õppetab Jeesus selgeste selle sõnnaga, kui ütleb:

Luk. 6, 38. Selle mbeduga, miska teie tõistele mbedate; sellesammaga peab teile jälle mbedetama.

Ei pea se siis ialgi innimese mõttest ehk melest kadduma, et Jummal kõigile, siin ja tõises ilmas, õigeks kättemaksjaks on, ning et kõik head ehk pahha, mis tõistele olleme teinud, et sedda wimaks ikka issiannestele olleme teinud.

IX. Jummal on kõigis paigus: temma täidab taewad ja maad omma ollemise sees. (f. 23.)

Jerem. 23, 23. 24. Minna ollen Jummal liggi

delt, ja Jummal kaugelt; kas kegi wdib warjule min: na warjopaiikusse, et minna ei peaks tedda naggema? ütleb Jehowa. Eks minna täida taewad ja maad? ütleb Jehowa.

Laul. 139, 7. 8. Kuhhu pean ma minnema so Waimo eest? Kuhhu pean ma pöggemema so palle eest? Kui ma astuksin taewa, siis olled sinna seal: kui ma peaksin asset teggema pörgusse, wata! — siis olled sinna seal.

Jummal on kõigis paigus, ja täidab taewad ja maad: agga kui kirri tedda taewas ütleb ollewad; siis tähhendab ta sellega Jum-mala üpris suurt au ja temma kõrgust.

Et Jummal kõigis paigus, siis on ta ig-gaühhel omma armo ja omma wäega liggi; kuleb, tunneb ja näeb meid iggas kõhhas, ja ännab ennast kõigis paigus leida, kui südda-mest tedda õtsime. Kus siis kegi meid ei näe egga kule, seal on Jummal meid naggemas ja kuulmas, ja meie tännismees, kes fallajasse näeb, ja ommal ajal kõik awwalikuks teeb, ja päwa ette tõstab, mis ehk kui-gi salamiste olleme teinud. Sellepärast, kui südda kurjale kiusab, ja issienneses mõtled: pimmedus warjab mind, kes mo süid teaks

üllesthinnistada: oh! siis on Jummal sind näggemas, ja sinno süid õigel ajal awalikuks teggemas.

1 Korint. 4, 5. Issand tõstab pimmeduse sallajad asjad päwa ette, ja teeb süddame nõud awalikuks.

X. Jummal teab ja tunneb kõik, mis maailma algmisest olnud, mis on, ja mis maailma õitsani weel saab olla. (*f. X. 2.*)

Laul. 94, 9. Kes kõrwa omma kõhta istutand, eks se peaks kuulma? Kes silma walmistand, eks se peaks näggema?

Ebr. 4, 13. Ükski loom ei olle näggemata Jumma ees; waid kõik on paljas ja awalik temma silma ees.

Laul. 139, 1. 2. 4. 11. 12. Jehowa! sa küsäd mind läbbi, ja tunnend mind; sinna tead mo maggas mist ja mo ülestõusmist; sinna mõistad mo mõttest kaugelt ärra. Kui ep olle weel sõnnagi mo kele peäl, wata! — siis tead sinna, Jehowa! sedda kõik ärra. Ja, kui ma wõttaksin ütelda: õmmetige wõib pimmedus mind kätta; siis õ on walguus minno ümber; ei te ka pimmedus õed sinno ees mitte pimmedaks.

Jummal tunneb siis innimese sallajad mõt-
ted; temma teab meie sõnnad, enne kui nem-

mad meie teie peäle on tullemas: et se nenda, siis ei sa ma ühtige pahha, mis mo süddames on, temma eest ärrawarjata ehk ärrasallata; sest, et temma ees kõik awwalik on.

Ei maksa siis waggaduse näggu, mis mõnnikörd innimest kül pettab, ei maksa se selle ees, kes sallajasse näeb, ja süddame nõud lawwalikuks teeb.

Õnneks se innimesele, et sedda kindlaste teab: Zummal näeb ja tunneb mind; ta näeb ja teab mis mind waewab; mis mul pudub; mis ma iggatsen, ja temma armo käest, kindlas armastuse ja usso lotuses pallun: temma kuleb mind, et ta mul liggi on.

1 Petr. 3, 12. Zesanda silmad waatwad digede peäle, ja temma kõrwad kuulwad nende pallumisi: agga Zesanda palle on wasto neid, kes kurja tewad.

XI. Zummal on helde ja armoline, ja selge armastus. (*f. r. 2.*)

1 Joan. 4, 16. Zummal on armastus.

Matt. 5, 45. Temma lassib omma päitest heade ja kurjade ülle tõusta, ja lassib wihma saddada digeste ja üllekohtuste peäle.

Paul. 36, 8. Kui kallis on so heldus, oh Zummal! et innimeste lapsed so tibade warjo älla kippuwad.

Paul. 106, 1. Tännage Jehowat, sest temma on hea, ja temma heldus kestab iggawesest ajast,

Rõik lomad, kel hing sees, on Zummal armastuse parrast lonud, et neile armu teha, ja neile head jaggada. Rõik mis ma peäl on, on armastus lomade õnneks, heaks ja kasuks lonud, et neil Issanda armust kül piddi sama, ning et igga ellaw hing sedda piddi tundma, maitsma ja mõistma; Zummal on selge armastus, temma on üks rõmustaja Zummal, kes heal meel head teeb kõigil, issiarranis inimestele, kui tedda armastawad, ja temma tahtmise järrele ellawad.

4. Ö p p e t u s.

Zummala

lodub asjust ja lomadest.

Rõik, mis näme ollewad, on Zummala wäggewa tahtmise läbbi sündinud, ja on Zummal kõik asjad ei ühhestki nähtawast asjast lonud.

Ei jõua ialgi inimene lodusid, mis siin ilmas on, kõik tunda, weel wähhemalt neid

üllesarwata; sest kõik ma on Jesanda immeteggusid täis: weel wähhemalt ullatab surreliko jõud ja mõistmine ni kaugele, et tähti, mis taewaläutuses näeb, jaksaks luggeda, sest, et neid enam on, kui liwa merre kalda peäl; ja ütleb kirri 1 Mos. 15, 5. wata taewa pole, ja lõe need tähhed: kas sa wõid neid luggeda?

Agga tähhed, mis taewas näme, on wist nisamma saggused elloasfemed, kui meiegi ma, ja ellawad ehk seälgi tuhhande tuhhande peäl, kel Jesanda armust kül saab. Sedda näitab Jesus tähhendawad, kui Joan. 14, 2. ütleb: minno Jsa majas on mitto elloasfet. Näitku nemmad siis kül pissikesed, ja mõnned nende hulgast sesaggused, kelle walgus õtse kui uddu läbbi tummedalt kumab: siis nemmad sellegipärrast muist kõik, mitto tuhhat kõrda suremad meie maast; ja näitwad nemmad agga sellepärrast pissikesed, et ilmarwamata kangel meist seisawad.

Kui siis jo sedda ütlemata wägge ja tarkust, miska Jummal sedda, mis maa peäl näed ja tead ollewad, wõllitseb ja üllspeab, immestelles ja allandliko kümmandamisega

lõpmata sureks kidad; misfuggused mõtted
 siis so süddames tõuswad, kui selge õe ajal
 filmad taewa pole tõstad; taewa wäggesid om-
 ma walgustega näed, ja isfienneses ütled:
 ka needki on arwamata sured maailmad; nem-
 mad on elloasfemed, mis Issanda arm neile
 ello kõhaks lonud, kes seal sünniwad, ella-
 wad ja surewad; nenda kuida minnagi maa
 peäl ollen sündlnud, siin ellan, ja ommal
 ajal surren. Küllap seälgi Issandat ja tem-
 ma armu tuntakse, ja temma pühha nimme
 kidetakse, ning kummardakse tedda waimus
 ja tões. Mis, ehk kes ma ollen? üks pör-
 muke! õmmetige Jummal mindki näeb, ku-
 leb, mo peäle mõtleb, ja mo eest hoolt ja
 murret kannab: agga ullatab temma arm ja
 wäggi õtsata taewa rumis ja temma lautuse
 al kõiki paiku; ja kuida ta wäggi ja heldus
 siin ma peäl teggew; nendasammoti teggew
 on ta wiimse, ja kõigekaugema tähhe peäl
 ennast näitmas, kõikide õnneks, kassuks ja
 heaks, kes seal ihhõ, hinge ja ellu temma /u
 käest sanud.

Oh! ütlen siis pühha Lawetiga: Se
 tundmine on wägga immelik minno
 melest; se on wägga kõrge, ei ma sa

sedda kätte. — laul. 139, 6. Jah Issand!
sinna olled üllem wäggi ja tarkus! so jõud,
so tundmine on lõpmata; sa löed ärra tähte.
De arwu, ja nimmetad neid kõik nim-
me pärrast. laul. 47, 4.

Lõme, mis maa peäle inimese kõrwa lo-
dud, on kõik kõhjad täis; issi need, mis wee-
issi need, mis kuiwa maa lomad on. Jggas
maa kõhjas issisuggu lõme ja lodusid nähtak-
se; tõised, mis sojemal; tõised, mis külme-
mal mail siggiwad ja kosuwad: agga inni-
mene wältab kõigis paigus; olgo põhja-
maa põhjas, ehk leitsewa maawõe kõhha pallawas;
et Jummal tedda nenda lonud, et temmal
kõige maa peäl piddi asset ollema; ning on
Jummal tedda omma lomade esimeseks
sugguks maa peäle lonud. Jakob. 1,
18. et ta temmale meelt ja mõdistust andnud,
mis tõistel lomadel ei olle, ning mis selle-
pärrast mõistmatad ütleme ollewad.

Mõistus on jõud, mis Jummalast an-
tud, et inimene hea ja kurja wahhel õskab
wahhet tehha, ja sedda mõistab ärraarwata,
mis kõlbaw ehk kõlbamata, ning miispärrast
ta kõlbaw ehk kõlbamata on. Et inimene

ilmsiks sada, ehk énnast nággemises náidata; waid kuhhu ta láinud, sinna ta jáeb iggaweste; ja, kuida firri õppetab: nende téud fáiwad nende járrel, s. o. mis temma siin head ehk pahha teinud, sedda temma seál eest leiab.

Wiimse páwal tulleb Jesus Kristus kohutmöistma ellawate ja surnute peále, ja árratab kõik ülles, kes müllas maggawad, et ta meie alwa ihhu tahhab muta, et se temma árrafelletud ihho sarnatseks peab sama. Wilip. 3, 21. Sepárrast ei sa siis mitte se ihho, mis kohtopáwal üllestõuseb, selle kadduwa ihho sarnane ollema, kuida sedda 1 Korint. 15 p. 35 kúnni 44 salmis selge sõnnaga õppetakse; kus nenda õöldakse: üks lihhalik ihhu külwatakse; üks waimolik ihhu árratakse ülles: üks lihhalik ihhu on, ja on üks waimolik ihhu.

Inglid on waimud, ehk nággematad Zummala lomad, kel meelt ja möistust antud: nemmad on kaht seltsi; tõised head, tõised kurjad. Neid wiimsid polle Zummal mitte kurjaks lonud; waid on nemmad kur-

jaks läinud; sest, et nemmad Jummalast tagganenud, ja temmast ärralategenud; nimmetakse neid ka kurradiks ehk sadanaks; ja on nemmad ikka kiusand Jummalaga wasto panna; ning on siis ka kurradi kawwaluse läbbi, meie esiwannemad parradisi ajas langend, kui esimest pattu sëllega teggid, et Jummalaga kasso wasto ärrakeeldut pu wiljast söiwad, ja pattuseks saiwad; mis siis ka nende järgmistele kahjuks tulnud; sest et kõik innimesed pattusist wannemist ilmale sünniwad, ning siis ka innimese nõdrusid nende käest perriwad: seepse on sesamma, mis perris-pattuks nimmetakse, ehk mis kirri lihha ja werre, ehk selle wanna innimese üt-
 leb ollewad, kedda rikkutakse pettuse himmude läbbi.

Et se nüid kül nenda, siis on õmmetige teadmata innimeste teadmata meel, paljogi muud kurradi süiks andnud, ja temma tõeks arwand, kus tedda jures polnud, egga jures wõind olla. Nenda arwas teadmata Juida rahwas ennemuiste, ja arwawad weel tännapäew hõmmiko-maa rahwas, kes weel alles jures pimmeduses ellawad, et kui üks innimene melest ärra, ja peast rummal; ehk kui

temmal langetõbbi ehk mu fefuggune wigga peäl käib, et temmal kurri waim sees, kes temma meelt ärraseggab, ehk tedda waemab; kofkofisub, ehk rapputab. Nenda arwab ka weel meiegi päwil teadmata rahwas, et kui üks inimene hirmsad tõed teinud, kui olleks kurri waim temmale nõuandjaks olnud: õmmetige õppetab kirri selgeste Jakobuse rasmus 1. p. 13, 14, 15 salmis:

Ärgo üttelgo ükski, kedda kiusatakse: mind kiusatakse Jummalast, sest Jummal ei wõisada kurjaga kiusatud, ja temma issi ei kiusa ka kedagi kurjaga.

Agga iggaüht kiusatakse, kui tedda ta ennese himmust wetakse ja awwatalletakse.

Pärrast, kui himmu énnast wasto sanud, sis toob temma pattu ilmale, agga kui pat saab täieste tehtud, siis sünnitab temma sürma.

Kes Jesust kui omma lunnastajat nenda teniwad, et tedda süddamest ussuwad, temma sõnna tõdesõnnaks peawad, ja selle järrele käiwad ja ellawad; need sedda rännolifust

tunnistawad, et Jesus Kristus meid furradi wäest peästnud, ei mitte kül-
la ehk hõbbeda, waid omma pühha
källi werre ning omma ilmasüta kân-
natamise ja surmaga; ja andwad selle
armsa Issale tännu, kes maailmas nenda ar-
mastand, et ta omma ainofündinud poega
saatnud, tedda peästma, pattust, sur-
mast, ja furradi wäest. kuida 2 Petr. ra-
matus 2 p. 4. s. on kirjutud:

Jummal ei olle neile inglidese
armu andnud, kes pattu teinud, waid
on neid pimmeduse ahhelatega pör-
gu lükkand, ja ärraandnud, et neid
kohtopäwani kinnipetakse.

Kuida ka Kristuse ülestõusmise laulus
Nr. 68 laulame:

Siis Jesust nähti tõusewad, Ja wiwad
waenlast wangiks, Ja rikwad pörgo wärra-
wat, Ja sawad hinged sagiks; Ei wöinud
keelda ütsige, Siis wöimust sawad temmale,
Kui kangel ärrawõitjal.

Sel pörgul Jesus katkuks sai, j. n. t. s. *)

---

*) Tähhendus. Ei wõi sedda siin kõhhas ei
ligutamata egga tähhendamata jätta, et sosug;

Heast inglitest ütleb kirri Ebraa ramat.
 1 p. 14 s. Nemmad kõik on tenijad wai-
 mud, wäljaläkitud tenistuseks nende pärrast,
 kes õnnistust peawad perrima.

/p
 gust rahwast ajoti nähtakse, kes kurradit ar-
 wawad nägeward, kuulwad, ja énnast temma-
 ga kimpus ollewad, ja õõldakse neid siis kiufas-
 tud ollewad. Misuggused näggemised nimmes-
 takse targemast rahwast waimo warjutamis-
 siks, ehk tühja warjo näggemisiiks, ja
 warjonäitemiiks, mis sesammafuggused, kut
 needki warjud ja näggemised, mis sojastõb-
 bes, kui inimene sonnis ehk jamsib, temma
 filmi ette tulleswad, ehk temma kõrwis kuuldas-
 wad on. Nenda siis, kuidas sojatõbbine inni-
 mene tühja näeb ja kuleb, nendasamaoti siis
 ka segi, kes énnast kiufatud ütleb ollewad
 tühja näeb ja kuleb, mis temma mõtlemised tem-
 ma filmi ette lowad. Se wigga tulles ihho ja
 waimo nõdõrusest, ja on üks isisifuggo ha-
 gus, mis targa ja mõistliku tohtri aidataw on.
 Agga sattub inimene ka saggedaste selle waewa-
 älla sellepärrast, et ta mõtled temma peäle kae-
 bawad, ja temma süddametynnistus tedda waes-
 wab, et ta üht ehk tõist ränka süid teinud,
 kelle pärrast ennesel ränka kostmist Jummal-
 ees teab ollewad.

5. Ö p p e t u s.

Zummala armo ilmumifest Jesuse
Kristuse läbbi /
se on:

Ärralunnastamifest.

1. Jesus Kristus ommas allandamise põlwes.

Enne Kristuse tullemist olli suurt pimmedust maa peäl, et kõik selle aja rahwas ehk Zummalat koggoniste, ehk õmmetige mitte diete ei tundnud. Pagganad ei teädnud kuuigi paljo ellawast Zummalast, waid kummar-dasid ehk kuud ja päikest; ehk kujusid, mis nemmad ennestele ollid walmistand. Israéli ehk Juda rahwas, mis üks wähhene rahwas olli, ja Kana-maal ellas, mis üks kitsas ma on, tenis kül taewa ja maa lojat Mofese kässo seäduse järrele, agga mis nemmad lias-tegi ollid ärraseggand, ja ommast melest ja mõttest paljogi tühja ja kõlbamatat sinna jure lissanud, ja olli siis temmagi Zummala tundmine weel alles waene: agga mõllemad, ni hästi pagganad, kui ka Israéli rahwas, prufisid ohwrid, ja arwasid mõllemad, et ilma ohwri lojuse werristamata kellelegi piddand armu antama, ei Judidele ellawa Zummala;

egga pagganatele nende äbbajummalate po-
lest.

12
Zuda rahwas, kui ta süid ehk pättu tei-
nud, tõi omma patto-ehk süi-ohwrit preestri
kätte, et sedda täppa, ja templis altari peäl
ärrapöälletada; kui ta sedda teinud, arwas ta
ommas rummaluses Jummalaga tassasawad,
ja leppimist teggewad. Peäle sedda olli se
walle usk selle rahwa jures ni kõwwa ja kin-
del, kui ei küsiks Jummal muud, kui et ag-
ga sedda piddada ja tähhelepánna, mis wäl-
jastpiddise Jummalatenistuse polest, nende
seäduses olli kästud, nenda kui: paastumised,
puhastamised, künnise andmised, ohwerda-
mised, ümberleikamist, ja mitmed muud se-
suggused asjad, mis innimesele sagedaste rän-
gaks waewaks tullid ja ollid. Kõik neid siin
nimmetud Wanna-seäduse tükkisid panni Zu-
da rahwas sure hole ja kange murrega täh-
hele, ja nimmetati sedda kässo tēuks ehk
kāsso täitmiseks ehk õiguse tēuks:
agga ei holind ta sedda kulata, kuida inni-
mene Jummal tahtmise järrele õiget ellu
peab piddama; ehk kuida ta seestpiddine in-
nimene; kuida südda, mõtte, sõnna ja teggu
peab ollema, kui Jummal ees armu leida:

waid nende mõttest ja melest näitis se neil kül ollewad, et omma kässo teggusid teggid, ning petšid siis isšennast omma ello rahho, ja omma hinge kahjuks.

Seddafammast Zuda rahwa kässo teggu tähhendab Paulus Kalat. 2 p. 16 s. kui ta ütleb: meie teame, et innimene kässo teggude läbbi ei sa digeks, muud kut agga Jესuse Kristuse usso läbbi s. o. kui innimene Jესuse õntsaksteggewat sõnna wasto wõttab; selle järrele ineelt parrandab, ja sedda sõnna piddades, Jummal ees selge süddamega läib ja ellab. Sellepärast ütleb Paulus Rom. 10, 4. kässo õts on Kristus, digufeks iggaühhele, kes ussub. Se on: Jესus Kristus on tulnud Zuda rahwa kässo teggudele, ohwerdamise ja ümberleikamisele j. n. ~~h~~ õtsa teggema, ja sedda kolutama, et Jummal ennam ohwrid ei tahha, waid agga sedda küsib, et innimene waimus jo tõdes tedda peab kümardama; se on: puhta ja tännolifo süddamega sedda täitma, mis Jესus Kristus Jummal käsku, ja temma tahtmist õppetand ollewad.

Et innimeste suggu maa peäl sesuggu

ses waimolikus pimmeduses olli, mis tedda kelas õnnistuse teed leidmast, ning, et ta sepärrast üks ärrakaddunud ja hukkamdistetud suggu olli, hallastas helde Jäsa, ja satis omma, jo iggawesest wõetud nõu järrele, omma ainofündinud poega, Jესust Kristust, ilmale, et, kuida temma sedda pühha Prohwetide läbbi olli ettefulutand, meid piddi peästma, kõigest pattust, surmast ja kurradi wäest; nenda kuida Joan. 3 p. 16. ütleb: nenda on Jummal maailmat armastand, et omma ainofündinud poega on andnud, et ükski, kes temma sisse ussub, ei pea hukka sama, waid, et iggawene ello temmal peab ollema.

Jesus Kristus tulli siis omma Jäsa nõu järrele ilmale, kui se Sõnna, mis Jummal jures olli algmisest olnud, ja kelle läbbi kõik asjad tehtud, et ta kui üks walgus piddi paistma pimmeduses, ja walgustama kõik innimesed; et kül maailm temma läbbi on tehtud, ei tundnud ta tedda siiski mitte: (Joan. 1, 1. 2. 3. 9. 10.) sepärrast salgas ta omma Jummaliku au ärra, sai lihhas,

se on: sündis inimeseks, ja wõttis kui üh-
hes majas meie seas ellada, ja meie
nāggime temma au, kui Issast aino-
sündinud Poja au, tāis armu ja tōt;
Joan. 1, 14. ja, et ta kōl Jummal nāul
olli, ei arwand ta sedda mitte sagiks,
et ta Jummalaga ühhesuggune olli;
waid allandas issiēnnast, ja wõttis
fullase nāggu ennesele, ja sai inni-
meste sarnatseks, ja leiti wāljastpid-
disest kombest kui inimene, ja allan-
das issiēnnast, ja sai sōnnawōtlikuks
surmani, peālegi risti surmani. Wi-
lip: 2, 6. 7. 8.

Otsid Jūda rahwas jo āmmust ajast
Jesuse Kristuse, sellesinnatse tōtutud ja ellawa
tōe õppetaja tullemist, ja teadsid nemmad
tedda odata, et Jummal temma tullemist
Prohwetide lābbi olli ēttekulutand; ilma õm-
metige, et aega olleks teāda antud, mil se
pidi ollema. Sündis siis, et nelli tuhhat
aastat pārrast Iomist, Õnnisteggija Peetle-
mas ilmale tullis; kui mugi inimese loom,
omma emma Maria kaswatatawaks olli,
ja temma, ning omina issako Jōsepi jure
jāi, kōnni kolmekūmne aastaseks sai. Siis

wollitſes kaſtõistkõmmend meest, ſedda enne ſe jure wõttis, et neile Jummalariſt õppetust anda; ſellepärast, et omma õppetust nende kätte tahtis uskuda, et ſedda pärrast temma taewaminnemist kõige mailmale pidid fulutama. Nifaua kui needſinnatſed mehhed temma ſuu ees, ja temma õppetuse al ollid, nimmetati neid temma Züngriks, mis ni paljo ütleb, kui õppijaiks: agga pärrast, kui iſi mõda maad käiſid õppetamas, kutsuti neid A poſtliks, ſe on: wäljaläkkitud ſõnnakulutajaiks.

Kolm aastat õppetas Zesus Zuda-maal, egga lähnud foggoniſte kaugemale; waid käis agga omma rahwa maad pitki ja risti läbbi; ſeſt, et Zuda-ma rahwas ellawat Jummalat tyndis, ja Prohwétide kirjad temma käes ollid; ning ſiis ka õtſe jo põhja ees olli, kelle peäle Zesus omma täiemat õppetust wõis rajada; mis nenda polleks olnud, kui ta pagganate jure olleks läinud, kes Jummalast paljo ei teädnud.

Kui Zesus nenda mõda maad olli käimas, ollid Züngrid liikumata temma järrele käijad; kuulſid allati temma õppetust temma pühha ſuust, ja ollid temma immeteggude

tunnismehhed, mis ta rummala rahwa usk-
mata süddame pärrast teggi, et nemmad
temma teggudest, mis ütski inimene jdua
tehha, piddid näggema, et ta Jummalast olli;
ning et Jummal temmaga olli; nenda kuida
ta isfi ütleb, Joan. 4, 48: kui teie ei näe
immetähtesid egga immeteggusid, siis
ei usfu teie mitte. Ugga need immetend,
mis ta teinud, on kõigil Ewangeljumitest
teädawad.

Kui Jesus nenda kolm aastat õppetand,
ja kolmkümmend kolm aastat olli wannaks
sanud: siis sai se aeg täis, mis Jummalast
olli seätud, ja läks ta siis omma surma was-
to, surel neljapäwal, Jerusalemma linna; sõi
wimast õhtosõmaaega omma Jüngritega; ku-
lutas neile, et ta surma-tynd liggijõudnud;
nomis, magnitses ja kinnitas neid: ning, et
nemmad ei tedda, egga sedda, mis ta neid
käsknud, ja neile kinnitand, ialgi piddand
unnustama, seadis ta pühha õhtosõmaaega,
et ni mitto kõrd, kui nenda leiba ja wina
piddid wõtma, tedda piddid mällestama, ja
sedda temma mällestuseks teggema.

Siis ütles ta neile wiimseks, et temma
neid seks ärrawõlitsend, et temma õppetust

kõige maailmale piddid kulutama, rahwast õpetama, ja neid kolmeaino Zummala nimel ristima: agga käskis ka kõrraste, et ni kauast Jerusalemma ühhel meel ühtekokko piddid jäma, künni pühha waimu piddid sama, kes neid kõige tõe sisse piddi juhhatama; ning kui se kõik rägitud ja tehtud, siis läks ta ellimäele.

Kui ta sinna paika sai, ütles ta jüngrite wasto: palluge Zummalat, et teie kiusatuse sisse ei sa; lahkus neist ärra, ni kaugele kui kiwiga wõib süista; heitis põlwili mahha; pallus Zummalat ja ütles: Issa! kui sinna tahhaksid sedda karrikat minnust ärrawõtta! õmmetige ärgo sündko minno, waid sinno tahtmine. Agga üks ingel näitis ennast temmale taewast ja kinnitas tedda. Kui ta surmaga olli wõitlemas, pallus ta Zummalat kängemine, agga temma higgsi olli kui werrepissarad, need langsid maa peäle. Ja temma tõusis ülles Zummalat pallumast; tulli omma jüngrite jure; leidis neid maggawad kurbduse pärrast, ja ütles neile: mis teie maggate? tõuske ülles, ja palluge Zummalat; agga kui temma alles räkis, wata! siis tulli hulk rahwast, ja Judas nendega, kes ollid sadetud tedda kinniwõtma. Matt. 22, 40 — 47.

Widi tedda siis surel neljapä õsel. was-
to suurt redet, kohto ette, ja ollid seal Ju-
da rahwa preestrid ja warriserid, kedda tem-
ma allati, nende deluse ja sallaliku kombete
párrast, õiguse polest kange sõnnaga olli kar-
ristand, temma peäle, kui temma wihhameh-
hed, kohhut mõistmas; mõistsid tedda hukka,
ja podi tedda tõisel päwal, mis rede olli, ja
selle mällestuseks meie suurtrede pühhitseme, /z
Kolgata mäe peäl risti. Se asfi sündis sel
ajal, mil Pontsius Pilatus, Roma keisri nim-
mel, Juda-maad wõllitsetes, ja selle ma wõl-
litsejaks olli. Kolmandamal päwal árratas
Zummal tedda jälle surnust ülles, ja ellas
siis Õnnisteggija weel nellikümmend päwa
maa peäl: wiimseks láks temma taewa, kust
ta pühha risti koggodust wõllitseb, ja kust
meie tedda wiimisel päwal otame tullewad,
kohhut mõistma ellawate ja surnute peäle.

Züngrid ollid nenda, kuida Kristus neid
kasknud, párrast temma taewaminnemist, úh-
helmelel úhtekokko Jerusálemma jánud, sed-
da trõestijat ehk pühha Waimu otama, ked-
da Jesus neile tõutand lákkitada, ja saiwad
nemmad sedda esimesel suistepühhal, kuida
sedda Apost. Zegg. ramato tõisest peatük-

kist luggeda. Ugga kui pühha Waimu ollid sanud, siis löiwad énnast laiali, ja läksid Kreka-, Itali- ja Asia-maale armõppetust kulutama, ja neid, kes usklikuks sanud, kõg-godustesse kõgguma. Kõige kuulsamad ja suuremad esimeste kõggoduste seast ollid need, mis Roma, Korintuse, Kalatia, Ewesuse, Bilippi, Kolõssuse ja Tessalõnika linnas ollid; ning on need needsammad, kellele Apostel Paulus Epistlid kirjutand, kui ta tõises kauge maa kõhhas olli õppetamas, egga aega sanud, nende jure minna, neile nõu andma, ehk süõnnaga neid õiendama.

6. Õ p p e t u s.

Jesuse Kristuse lunnastamise tõest.

Kõik, mis Jesus Kristus maa peäl inimeste heaks teinud, õppetand ja kãnnatand, sedda nimmetakse ühhe sõnnaga lunnastamise^s, ja tedda énnast nimmetame ommaks õnnisteggijaks, lunnastajaks ja är-rapeastjaks.

Sedda head, mis Jesus Kristus kõigile

innimestele saatnud ja teinud, on wägga paljo.

Kui üks Jummalast läkkitud tõeõppetaja, tulli ta üks armas ja iggatsetaw walguš maailmasse, sedda rummalust ja pimmedust káutama, mis innimesi ihho ja hinge polest wiletšaks teggi, et nemmad ei Jummalat, ei temma tahtmist, egga enneste kutsumist die- te tundnud, ja šellepárrast kui šöggedad hukka lákšid.

Joan: 1, 5. Temma sees olli ello, ja se olli inni- meste walguš. 9. Temma olli se walguš, kes wal- gustab šoit innimesed.

Agga se walguš, mis Jeesus maailmasse tõi, ja se walgustamine, mis temma armo lábbi šündinud, on se:

1. et ta Jummalast diiget õppetust andis, ja sedda römustawapt šonna meile kulutas: Jummal on armastus, ja šoitide inni- meste armeline issa, kes šoitide heal meel- head teeb; omma lapsi hoiab ja kaitšeb, ja neid šellepárrast waggaks šowib, et šüdda- mest rahhul, ja párrast šurma šaifad šaak- šid ollema: ning et se nenda, šest ei wõi ei ohwrid egga muud káššotéud, mis Jüda rah- was Jummalat tenistuseks arwas, mitte tem-

ma meeleparrast õlla. Temmal ei olle meelehead werripest ohwrist, egga ühhestki ihhowaewast, mis teadmata temma parrast, ennese kõhta tarwis arwaks: sest, et innimese loom Jummalat mitte Jummalaga, waid omma allandamise parrast Jummalaga ees; omma ennese pühhitsemise, ning omma usso ja lotuse kinnituse parrast peab tenima; et ta südda puhhas; ta tahtmine mõistlik, ja ta teggu ja kõnne laitmata, ja tal ennesel kõiges ello mures ja waewas, ja surmaski rõmustawad lotust Jummalaga pole saaks ollema.

2. Sellesamma tõesõnna kuulutamisepeastis Jesus Kristus meid kãssoneedmisest; agga kãssoneedmine olli se: et Mosese kãssoseaduse järrele, neid õeldi aranedud ollewad, kes sedda seadust õiete ei pidanud, ehk hõletumad ollid, Zuda rahwa kãssoteggusid tãhhelepõnnemas ehk teggemas; ja on 5 Mos. 27 p. 26 s. selleparrast nenda kirjitud: Aranedud on, kes ei pea kõik sellesinatsese kãssõõppetuse sõnnad, kes nende järrele ei te; ja kõik rahwas üttelego: Amen! — Mõitab ka Paulus sellesamma sõnna ja asja peäle, kui Galat. 3 p. 10 ja 11 s. ütleb:

Mi mitto kui käsoteggudest on, need on needmise al; agga kässo teggude läbbi ei sa ükski õigeks Jummalale ees.

Seddafammast Juida rahwa käsoteg, gu, miska Jummalat täieste arwasid tentwad, ja temma pärrast Jummalale ees õigeks sawad, mis õmmetige issiennesest wõimata, nimmetab Paulus ikkeks: sest ja sellepärrast, et ta inimestele raskeks ja waewajaks koormaks olli, ilma õmmetige et hingele sellest ehk sedda wähhematki head olleks wõinud tulla ehk olla: ja mõnitses ta sellepärrast Kalatia koggodust, kus mitmed ollid, kes sedda õppetasi: et, kes Kristuse sõnna wastawõtnud, ja usklikuks sanud, ilma Juidarahwa käsoteggusita, mitte Jummalale ees piddand õigeks sama: selle walleõppetuse pärrast kinnitas Paulus nimmetud koggoduselene nende sõnnadega:

Seiske nüid ses wabbaduses, miska Kristus meid on wabbaks teinud, ja ärge laske ennast mitte jälle sul-lase ikkesse panna. Kal. 5, 1.

Jesus Kristus on meid siis wanna seaduse waimoliko orjuse põlwest, ja temma ikkest peastnud, ja meid Jummalale lapsiks ait-

nud; et kōid, kes temma sõnna tundwad ja sedda ussuwad,

3. Jummalat kui omma armsat Issat, ussus ja lotuses armastusega kummardawad; sest et meie nüid lapse põlwe waimu olleme sanud, kelle läbbi Jummalat armsaks Issaks hüame, et meie usk ja lotus Jesuse läbbi, temma armo peäle kindlaste on rajatud.

Rom. 8, 15. 16. Sest teie polle sanud sullase põlwe waimu, et teie jälle peaksite kartma; waid teie ollete lapse põlwe waimu sanud, kelle läbbi meie kis: sendame: Abba, Issa! — Sesamma waim tühnis; tab meie waimoga, et meie olleme Jummalala lapsed.

4. Jesus Kristus on meid õppetand, ja sedda meile selgeste teada andnud, kuidas omima heldet Issat, kes taewas on, viete ja temma meelepärast peame tenima, et temma melest armsaks sada, ja temma õnnistamisil perida. Ugga õige Jummalala tenistus se, et innimene puhhas on süddamest; et ta Jummalat ülle kõige asjade, ja omma liggimest armastab kui issiennast; et ta sõnna, mõtte ja teuga Jummalat auustab; tedda kõige omma elloga tenib; ennast temma hõleks ännab; tedda süddamest pallub; ning iggal ajal temma armo ja hallastuse eest suust ja

siidamest tedda kidad ja tännab. Seepse on Jummalat waimus ja tões kummardama, kuidas Jeesus sedda Joan. 4, 24. kuulutab.

5. Jeesus Kristus on meile omma pühha elloga tähte jätnud, ja tähte andnud, kuidas innimene pühhitsuses, armastuses ja õiguses siin ilmas peab kaima ja ellama, ning on meid armoga kutsund temma järrel kaima, üteldes:

Joan. 8, 12. Minna ollen maailma walguis; kes minno järrel kaitseb, se ei kaitse pimmeduses, waid temmal peab ello walguis olla.

Sepärrast manitseb ka pühha Paulus meid selle armsa sõnnaga, ja ütleb:

Wilik. 2, 5. Sesammasuggune meel olgo teie sees, mis Kristuse Jeesuse sees ka olli. Ja ütleb pühha Petrus 1. ramt. 2, 21. Seks ollete teie kutsutud, ja Kristus teie eest kannatand ja teile tähte jätnud, et teie peate temma jälgede sees kaima.

6. Kui siis Jeesuse armõppetust wasto wõttame, temma juhhatamist mõda ellame; sedda tähte omma silmi ees, ja ommas südames ja meles peame, mis temma meile näitnud ja jätnud; ning kui sesammasuggune

meel meie sees on, mis Kristuse Jესuse sees ka olli: siis olleme temma armo ja hallastuse läbbi pattust peästetud, ja same temma läbbi iggawese ello perrijaks.

Matt. 1, 21. Sest temma peästab omma rahwast nende pattust.

Matt. 11, 29. 30. Wõtke enneste peäle minno ikket, ja õppige minnußt, et minna ollen tāsane, ja südamest allandlik; siis leiate teie hingamist ennes: te hingedele: sest minno ikke on hēa, ja minno kōrem on kebja.

7. Jესus Kristus on sedda rõmustawapt sõnna, mis maailmal muist weel teadmata, ning agga kahtlane lotus olli, kui kindlat tōddet fulutand, et surm hinge ei surretā; waid, et hing iggaweste jāeb ellama; kui ta ihhust lahķub, ja siit ilmast ārralāhheb, ja maa peāl wagga olnud, et ta siis kadumata ja kāutamata: õnnistust saab leidma, ja tōises ilmas tāiemas pōlwes ellama. Et sefamma mapeālne ello agga üks walmistamise aeg tulleva ello wasto on; et siin kōit polik, ja seāl wast kōit tāis ja tāieline assi saab ollema. Sēllesinnatse iggawese ello tōutuse kinnituseks, on Jესus sūrma lāinud, ja Jum-

mal tedda kolmandamal päwal surnust üllesärratand. Sepärrast ütleb ta:

Matt. 10, 28. Ärge kartke neid mitte, kes ihhu ärratappawad, ja ei woi mitte hinge täppa.

Joan. 11, 25. Minna ollen ülestõusmine ja ellu; kes minno sisse ussub, se peab ellama, eht tema ma küll sureb.

Öppetawad pühhad Apostlid selle asja pärrast laiemalt mitmes kõhhas, nenda kui:

2 Timot. 1, 10. Müid on awalikuks sanud, meie õnnisteggija Jესuse Kristusese tullemise läbbi, kes sürma on ärrakautand, ja ellu, ja hukkaminnemas ta põlwe walge ette tonud armõppetuse läbbi.

Rom. 6, 23. Iggaewene ellu on Jummal armõgnd Kristusese Jესuse meie Jēsanda läbbi.

2 Korint. 4, 14. Meie teame, et se, kes Jēsand dat Jესust üllesärratand, wõttab meid ka Jესuse läbbi üllesärratada.

8. Jesus Kristus on armastuse pärrast innimeste wasto ristisürma ennese peäle wõtnud, sellepärrast:

1. et ta ennast wiimseks ohwriks tahtis anda.

2. et sedda usku pattuste innimeste õnneks finnitada, et Jummal igga hingele, kes omma süid tõsiselt kahhetseb, tõepolest meelt

ja ellu parrandab; meelt ja süddant ussus ja armastuses Jesusega ühendab, et Jummal temmale armust andeks annab, ja kui hallastaja issa wasto wõttab, ning tedda Kristuse Jesuse läbbi õntsaks teeb, kui ta mitte omma endise patto ello pole taggasi ei põra, waid uendut ja parrandut mele ja elloga kindlaste Jummal tahtmise pole hoiab.

Tit. 2, 14. Kristus on isšiennast meie eest andnud, et ta meid piddi ärralunnastama kõigest üllestõhtust, ja puhhastama ennesele isširahwaks, mis ussin on kõige hea tõele.

1 Petr. 2, 24. Kristus on meie pattud isši kandnud ommas ihhus ülles puu peäle, et meie piddime pattust ärrasama, ja digusele ellama.

2 Korint. 5, 19. Jummal olli Kristuse sees, ja leppitas maailmad isšiennefega ärra, ja ei arwand neile mitte nende üleestmised süüts; ja temma on meie sisse pännud ärraleppitamise sõnna.

Ebr. 5, 9. Kui ta kõit sai lõppetand, on temma kõigile, kes temma sõnna kuulwad, iggawese õnnistuse saatjaks sanud.

Tit. 2, 12. Ta juhhatab meid, et peame ärrasalgama jummalakartmata ello, ja ilmalikud himmud, ja peame mõistlikult ja õige jummalakartlikult ellama seesinnatses maailmas.

Olleks se süs üks wägga willets walle-
mõtlemine ello ja hinge kahjaks, kui innime-
ne sedda ussaks ja arwaks, et ta ilma me-
le ja ello parrandamata Jesuse surma, ja
temma tõutaste ossalifeks wõiks sada. Neil
agga aina üksi on lotust Jesuse läbbi Zum-
mala ees armu leida, kes tõewisiga süddame
ja ello uendamist nõudwad, kuida firri õp-
petab :

Ewes. 4, 22 — 24. Teie peate enneste peält ärra-
heitma endise ello polest, sedda wanna innimest, ked-
da rikkutakse pettuse himmude läbbi, ja peate uks
sama omma mele waimus, ja enneste peäle wõtma
sedda uut innimest, kes Zummala sarnatseks on lo-
dud, tõssise õiguse ja pühhitsuse sees.

Et Jesus Kristus kõik sedda head meile
saatnud, tonud ja jätnud, mis ello rahjaks,
hinge heaks, ja tulleswa ello lotuse polest mei-
le tarwis lähheb; mis meid parrandab, püh-
hitses; meile waimo rõmustust kõiges mur-
res ja waewas sadab; ning wiimseks weel
surmatunniski hinge iggawese ello iggatsemi-
sega täidab: et Jesus Kristus kõik sedda ar-
mu ja õnne meile saatnud, tonud ja jätnud,
tänname tedda, sedda kõllist tõeõppetajat süd-
damelikumisega temma armo ja waewa eest,

mis temma meie pärrast wõtnud nähha; anname allandliko tännopalwega helde tae-
wa Jesale kitust ja au, et ta omma ar-
mastust meie wasto nenda awwalikuks tei-
nud, ja omma ainosündinud poeja maailmas-
se lakkitand, et meie temma läbbi peame ella-
ma ja õutsaks sama. 1 Joan. 4, 9.

7. Ö p p e t u s.

Jesuskristus ommas üllendamise põlwes.

Pärrast, kui Jesus ommas allanduse põl-
wes siin maa peäl kõif teinud, mis temma
Jesa jo iggawesest pattuste innimeste lunnas-
tamise pärrast olli nõuks wõtnud; siis üllen-
das Jummal tedda jälle, sellepärrast, et ta
issiennast olli allandand; sullase näggu enne-
sele wõtnud, ja sõnna wõtlifuks sanud sur-
mani, peälegi risti surmani, ja õppetab kirri-
sest nenda:

Wily. 2, 9. 10. 11. Jummal on tedda wägga
üllendand, ja on temmale andnud ühhe nimme, mis
ülle kõige nimme on, et Jesuse nimmel kõif nende

põlved peawad ennast niikutama, kes taewas, ma peal, ja ma al on; ja kõikide keel peab üllestõnnistama, et Jesus Kristus on se Issand Jummal Issa auuks.

Kui siis Jesus siit ilmast ärra, ja taewa läks, siis läks ta omma Issa auu sisse, ja tähhendaks sedda selle sõnnaga, et ta Jummal omma kõigewäggewama Issa parremal käel on istumas.

Ewes. 1, 20. Jummal on Kristust surnust ülesärratand, ja pännud istma omma parrema käele.

Omna Issa auu sees õlles, wallitseb Jesus Jummal armo läbbi pühha risti kogogudust, et temma sõnna ja õppetust ennast teggewaks näitab, innimeste ello rahhuks ja nende hinge õnnistuseks; ja saab omma sõnnaõppetust, mis ta Apostlide käe läbbi, innimeste juhhatamiseks lasknud üllespanna, saab ta maailma õtsani hoidma, ja iggal ajal selle eest hoolt kandma, et sedda temma lunnastutele seggamata ja selgeste kulutakse ja selletakse; misparrast temma siis ka õppeta ja ämmetit seadnud, et temma walgus igga põlwe rahwale kõigis paigus pididi paistma, et innimesed tõdeted möda näeksid kääia, ning

viimsiks kõik temma jure temma iggawesse
 essoriki saaksid jõudma. Sepärrast änname
 temmale au, ja kümmandame tedda allandu-
 sega, et temma Jummalaga üks, ja ühhesug-
 gune on.

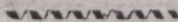
Joan. 5, 23. Kõik peawad sedda poega auustas-
 ma, nenda, kuidas nemmad sedda Jēsat auustawad.

Ewes. 1, 22. Jummal on kõik temma jalge älla
 pännud, ja on tedda pännud koggodusele peaks, kõik
 ülle asjade.

Rom. 14, 9. Seks on Kristus surnud ja jälle
 üllestõusnud, ja jälle ellawaks sanud, et temma ni
 hästi surnute kui ellawate ülle piddi Jēsand ollema.

Viimisel päwal tulleb Jēsus kui ellawate
 ja surnute kohtomõistja kohhut mõistma; ja
 ütleb firri:

Joan. 5, 28. 29. Tulleb tynd, mil kõik, kes hau-
 dade sees on, peawad temma heält kuulma, ja wälja-
 tullema: kes on head teinud, ello üllestõusmisiks;
 agga kes on pahha teinud, hukkamõistmise üllestõus-
 misiks.

8. Ö p p e t u s .

P ü h h a s t W a i m u s t .

Jummal on küll ainus, ja ütleb Paulus 1 Korint. 8, 4. ei olle tõdist Jummalat, kui üks; agga tähhendab firri tedda kolmaino Jummalat ollewad, nenda, et Issa, Poeg ja pühha Waim ühhes ollemises üks ja ainus on. Issa wäggewa tahtmise läbbi on kõik asjad sündinud; Poeg meid lunnastand, ja pühha Waim on meid pühhitsemas, ja Jummalat ja Jesuse tõdesõnnaga meid walgustamas. Kui sesamma tõe sõnna meie süddames, pühha Waimo abbiga ennast teggewaks näitab, nenda, et sedda kuuldes, luggedes ehk meletulletes, ja selle järrele arwates, waggad mõtted üllesärkawad, ja Jummalat melepärralised nõud süddamesse tullewad, mis innimest tõe ja pühha ello pole juhhatawad, ja temma nõdbrusid temma ette arwaldawad; siis sedda pühhitsemiseks ja pühha Waimo walgustamiseks nimmetakse,

Jesus Kristus käsib Matt. 28, 19. kolmeaino Jummalat nimmet ristida, kui omma Jüngeritele ütles: õppetage kõik rahwast,

*See on kalla kütke in
kui pööratud on kütke
sugaföörat zu jofon!*

ja ristige neid Jäsa, Poja ja püha Waimo nimmes.

Nimmetab Jäsus püha Waimu trööstijaiks, kui sedda omma Züngritele töutas läkitada.

Joän. 14, 26: agga se trööstija se püha Waim, sedda minno Jäsa tahhab läkitada minno nimmes, sesamma peab teid õppetama kõik, ja teie mele tullestama kõik, mis minna teile ollen ütelnud.

Sesamma trööstija, ehk püha Waim, kui Apostlid tedda ollid sanud, andis neile kõik keled ärramõista; jõudu haigid terweks, ja muid wäggewaid teggusid tehha, mis Zummala armondõ järrele nenda pididi sündima; et Apostlid kõige maailmasse pidid minnema, armoõppetust kulutama; igga wõera rahwa keelt, kelle jure tullid, pidid mõistma, et neile Zummalariki selgeste kulutada: ja kui sesamma Waim neile sedda andis, et kui käsfi haigete peäle pannid, ja need terweks saiwad; siis olli se sülleparrast, et tored ja uskmatad innimesed nende õppetust tõeks pidid piddama: sest et Zummal sedda immeteggude läbbi, mis Apostlid teggid, tõeks tahtis kinnitada, ja näh-

ha anda, et ta nendega olli, ja nende suu läbbi omma tahtmist ja sõnna fulutas.

Kui neil päwil, mil pühhad Apostlid esimesest wäljaläksid, armoõppetust pimmeda ja torreda rahwale fulutama, Jummal neile sesuggusid pühha Waimo andid jaggas, et sedda sel kõrral tqrwis tyndis ollewad: siis sedda nüid ennam nenda ei olle, egga sa ka ialgi mäilma õtsani ennam nenda ollema; sest, ja sellepärrast mitte, et pühha kirja õppetus meie käes on, mis iggaüht, kes sedda diete tahhab prufida, tõetele, ello rahhu, wagaduse ja iggawese õnnistuse pole juhhatab: ning ei olle siis nüid ei immet, egga neid immetähti tqrwis, mis armofulutamise hakkatuses, tõe finnituse pärrast, ilmas nähti sündiwad ja ollewad.

Kui sedda nüid näme, ja selgeste teame, et Waim sedda ennam kellelegi ei äanna, et ta õppimata ja waewa näggemata wõderast keelt kõrraga õskaks räkida, ehk sedda saaks mõistma: siis ta ka ei ühhegi innimesele immelikult ei muudki ännet ennese murretsemata ehk püidmata ei äanna, olgo ihholiko ehk waimoliko asja polest. On se siis üks walle-

mõtlemise pettas, kui mõnned sedda ennes-
test arwawad; kui peaks neid pühast Wai-
must aetama, et sedda, mis süddamelikumi-
se kõrral rägivad, Jummalala Waimust en-
nestele ütlewad antawad, õtse, kuida sedda
ennemuisse pühha Prohwétide ja Apostlitele
anti. Jummalala Waim ei te ennam sesug-
gusid immetähti, sest, et neid ennam tgrwis
ei olle; waid ta pühhitses ja walgustas meid
ainauksi sõnna wäe läbbi, kui sedda järrele-
mõtlemisega prugime, ja lahki süddamega was-
towõttame.

Tähhendus: Esamma sõnna: Waim, tähhen-
dab pühhas kirjas mitmet asja:

1. Waim, se on: Jummalala Waim, ehk pühha Waim.
2. Waim, mis innimeses mõtleb, arwab, ja tem-
ma kaddumata ossa, ehk temma hing on.
3. Waimuks nimmetakse nihästi head kui kurjad
inglid.
4. Waimoga tähhendab ka kirri innimese meelt ja
temma süddame kombid: wata Esekiel 18 p. 31
f. heitke ennestest ärra kõik omma üleestmised,
miska teie ollete üleestund, ja tehke ennestele
üks uus südda, ja üks uus waim.
5. Waimoga tähhendakse saggedaste Ues; Testa-
mendis Jesuse sõnnawppetust, mis ta innimes;

tele kulutand; ning ka tõiseks sedda parrandatud
 /11 meelt ja ellõ, mis selle õppetuse, temma tund-
 mise ja wastowõtmise läbbi kasuks nähtakse tul-
 lewad. Sellepärast ütleb Paulus: kui meie
 waimus ellame, siis käigem ka waimus.
 Need sõnnad ütlewad sedda: kui meie Jesuse
 sõnnadõppetust olleme wasto wõtnud; siis ellagem
 ka nenda, kuida se sõnna meid juhhatab; peäle
 sedda ütleb ta Galat. 5, 7. Waimo kasu, (se /22
 on: ristiusso õppetuse kasu) on armastus,
 rõõm, rahhu, heltus, headus, truuus,
 tassandus ja kassinus.

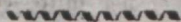
6. Waimu's nimmetab kirri ka sedda parremat
 ja tõendudja tahtmist, mis igga inimene ens
 neses tünneb ollewad, ja mis süddame tünnistu-
 seks nimmetame; kennest Paulus ütleb, et Jum-
 mal temma läbbi meiega rägib, kui meie mõt-
 ted isfikeskes ehk on wõitlemas, ehk kui nemmad
 meie peäle kaebawad. Seddasinnast parremat
 tahtmist nimmetakse Ues: Testamendis wai-
 mu's, agga sedda inimese nõõdrust, mis
 tedda eksima ja pattu teggema kiusab, nimmetab
 temma lihha's, ehk ka lihha's ja werre's.

Matt. 26. 41. Waim on küi walnis, agga lihha
 on nõõder.

Kalat. 5, 17. Lihha himmustab waimo wasto,
 ja waim lihha wasto; needsinnatsed on tõine tõise
 wasto: et teie siis sedda mitte ei te, mis teie ial
 tahhate.

7. Waimuks nimmetab pühha kirri sesuggused likumised innimese süddames, kui südda kihwas: tab, olgo halleduse, rõmo, ehk mu sesugguse as: ja pärrast; ilma õmmetige, et Zummala Waim tedda olleks ligutamas. Kui sedda s'õnnib, siis ütleme is'ikesteses ellus, innimest täis waimu ollewad; ja kui temma siis kõnnet ehk laulu teeb, siis sõldakse tedda waimus ehk waimust sedda teggewad; et seäl k'ul muud ei olle, kui agga mõttete ja süddame ellawamat likumist, mis ennese wäest pühhas likumises ärksaks sa: nud: ning s'õnnib se siis k'õik innimese wiisil ja kombel, ilma et üllewolt middagi seäl jures im: melikult saaks ollema. Et se nenda, sellepärrast juhtub siis ka sedda saggedaste, et mitmed, kui nemmad sesugguses süddame ehk waimo likumis: ses rāgiwad, ehk kõnnet peawad, ka tühja, rum: malust, ehk weel peālegi aina seggast õppetust, ja mõistmata asja kulutawad. Sepärrast ma: niteses jo Apostol Joānes ommal ajal, et inni: mesed arrad piddid ollema, sesugausid k'õnnemeh: hi kuldes, kes ennestel waimu ütliid ollewad, ja waimust ennast rākir: ed ja jutlustawad.

1 Joan. 4, 1. Mo armad! ärge uskuge mitte ig: ga waimu; waid katske need waimud läbbi, kas nem: mad Zummalast on: sest mitto walleprohweti on wäljalāinud māismasse.

9. Ö p p e t u s .

u s f u s t .

Öppetab pühha Paulus usso pärrast nenda, et ütleb:

Ebr. 11. 1. Usk on kindel lotus nende asjade peäle, mis weel odatakse, ja nende asjade märgtandmine, mis ei nähta.

Sellesamma pühha kirja sõnna järrele, on usk tõssine ja kindel lotus, et se kõik jummalik tõdde on, mis pühha kirri öppetab, ning mis Jesus Kristus ja temma pühhad Apostlid kulutand ja meile jätnud; ja, et kõik nenda saab minnema, tulles ja sündima, kuida Zummala sõnnas sedda loeme ja leiame, kulutud ollewad.

Kes siis sedda kõik waidlemata tõeks peab, mis pühha kirri selge sõnnaga Zummalast; temma tahtmifest; temma armotõutustest ja ahwardamistest kulutab; ning mis ta Jesuse Kristuse, temma kannatamise ja surma, ning iggawese elko perrimise polest tõutab; kes sedda kõik pühhaks, ja waidlemata tõeks peab, sel on usku süddames. Olgo nüid kü, et innimesel sesuggune usk süddames kõwwa

/z ja kindel kül olleks; agga kui temma usk ennast mitte teggewaks ei näita, se on: kui ta mitte temma süddand polle jõudnud ei harrida, ei pühhitseda egga parrandada, nenda, et ta heal meel Jummal ja Jesuse armokutsamise järrele käiks; kõige kurja, patto ja üllekohto eest ennast hoiaks, egga usin olleks hea tõele: siis ei sa sest ussust, mis süddames on, ei koggoniste ei sedda wähhematki head ehk hinda hingel ollema; waid nimmetab firri tedda siis surnud ussuks. Usk ja lotus, mis süddames, siis agga kindlaks tõeks jõudwad olla, kui kõigest wäest tões ja waimus Jummal ees nõuks olled wõtnud käia.

Jakob. 2, 14. Mis kassu sest mo wännad! kui legi ütles ennesel usku ollewad; agga teggusid polle temmal?

17. Usk, kui temmal ei olle teggusid, on isienneest sest surnud.

26. Oitse kui ihho ilma waimota on surnud, nenda on ka usk ilma teggusita surnud.

Kui siis meel ja ello parrandamata; kui südda sallalik, del ja kawwal; kui käed üllekohhut tewad, ja su pettust, wasset ja kurja

rägib: siis ei inimenesel veel ämmustki õnt-
saks teggewat usku kâes polle, egga ilmaski
pühhade osfasamise lotust wõi õlla, ehk ta ka
kui wägga selle usso peäle tõetaks, mis tal
süddames on.

Usk, mis õige, ja Jummalale meelepäralli-
ne, sedda tarwitab ja tahhab, et kõiges süd-
dame puhtuses head wilja peame kandma, ja
Jummalale pärrast tüddimatad ollema kõik head
kõigile teggema, ja kõige nõdruse kiusamiste
wasto seismas.

Kolos. 1, 10. Et teie wõiksite ellada, kuidas kõi-
hus on Jummalale ees, ja wilja kanda kõige hea tõe
sees, ja kaswada Jummalale tundmises.

Tit. 2, 11, 12. Jummalale arm, mis õnnistust
sada, on ilmynud kõigile inimestele, ja juhatab
meid, et peame ärrasalgama jummalakartmata ellu,
ja ilmalikud hirmud, ja peame mõistlikult ja õiete
ja jummalakartlikult ellama sesõnnatses maailmas.

Tähendus. Meed sõnnad: uskma ja uskli-
kus sama, ütlewad sedda: Jესuse armõppetust
wasto wõtma; sedda õntsaksteggewaks sõnnaks pid-
dama; selle järrele kâima ja ellama, ning tenna-
tdutuste peäle kindlaste lotama.

10. O p p e t u s.

Palwest.

Kui üks ehk tõine assi, luggu, juhtumise ehk mõtte inimese süddant ajoti õtse üllesärratab ehk ligutab, et ta Zummalat omma Issandat ekkawalt mäletulletab, ja waimus temmaga rägib; omma süddant temma ees lahti teeb; temma jurest ehk abbi õtsides; temmale ehk tannu andes; ehk ennast ussus ja lotuses temma holeks jättes, ehk omma patto hädda temma ette kaebades: siis, kui inuimene sedda on teggemas, siis ööldakse tedda Zummalat palluwad, ehk palwet teggewad.

Mi mittokõrd kui mõistlik inimene mõistlikult palwet on teggemas, siis tunneb temma tassast ja pühhitsewastst liikumist süddames, ja allandab ennast hing ja meel Zummala ette, sedda liggi teab ollewad tedda kuulmas ja näggemas: ning kui ta nenda Issanda pal-
le ees temmoga räkimas ja palwet on pid-
mas: siis on ta süddant ja hinge Zummala-
le pühhitsemas; waggaduses, ussus ja lotu- /x
ses ennast finnitamas; diget ja Zummala mo-

lepärralist nõud ihho ja hinge heaks wõtmas; omma nõdhrustest ennast lahtipeäsmas, ja kõige kiusamiste wasto wõimust püüdmä ja iggatsemas.

Seepse siis helde Issa ja meie Önnisteggija Jesuse Kristuse armondu, mihs meid kätstakse palluda ja kindlaste palwes seista, et täiemaks headuse ja Jummalalaste kõlbuse polest wõiksimme sada; ning et meil jõudu saaks ollema, eksitawat kiusamist ärrawõita, ja kindla melega Issanda kutsumist möda käia, kuida Önnisteggija Matt: 26, 41. mgnitsedes ütleb: walwage ja palluge, et teie kiusatuse sisse ei sa; waim on kül walmis, agga lihha on nõdder; ja kuida pühha Paulus 1. Tessalonika ramato 5 p. 17 ja 23 s. kinnitab, kui ütleb: Palluge lõpmata Jummalat, et se rahho Jummal issi teid läbbi ja läbbi pühhitseks, ja kõik mis teil on: et waim ja hing ja ihhu saaks hoitud ilmalaitmata.

Meie pallume siis Jummalat, ei mitte Jummalat, waid omma ennese pühhitsuse ja

meleparrandamise parrast, et südda puhhas ja teggu ja ellu õige saaks ollema; et õnnepäwil, nihästi kui hädas ja waewas, Jummal ikka meles saaks seisma, nenda et tedda kõige omma elloga jõuaksime auustada; temma armoandid tännolikult pruvida, ja kurbastust ja waewa, mis ta meile läkitab, allandliko tassandusega heaks wõtta, ning kindlad ses lotuses olla, et wimaks kõik meile heaks saab tulles, kui süddamest Jssanda pole hoiaime.

/Mi Sedda sagedamaste inimene Jummalat õiete ja mõistlikult pallub, sedda parremaks ja õigemaks saab ta omma süddame nõude, teggude ja wiiside polest, ja sedda suurem ~~saab~~ siis ka temma süddame rahh ja */o* temma iggawese ello tõsine lotus ~~ollema~~, et Jummal tedda aitab kõik kūrja heaga ärrawõita: agga sedda holetum inimene sest polest on, sedda suremat ihho ja hinge kahju näeb ta ennesele sest tulleswad: sest kui meie Jummalat arwaste ehk ei koggonistegi pallu; siis wõerdume temmast ärra; kütame tedda melest, ja lähheme kõikipiddi hukka, ilma et isegi sedda märkaksime kuida, ja kuhhu harrimata südda ja meel meid Jummalast ärra ja hukkaminnija tee peäle pettab.

Kulutse sedda saggedaste, et innimesed ennast ütlevad, kül Jummalat palluvad, agga et ta mitte nende palvet tahtnud kuulda. Meile, kes nenda rägivad, tulleb sedda tähenduseks anda, mis pühha Jakobus ommas ramatus 4 p. 3 s. ütleb: Teie pallute, ja ei sa mitte, sepärrast, et teie pahhaste pallute. Agga pahhaste palluvad need, kes kül suust palluvad, agga mitte süddamest; ning kui ennast Jummalat arwawad palluvad, heält tewad, ütse kui wagt, mis kummiseb, ja kui kelloke, mis elliseb; ja kui nemmad sedda teggemas, köid digust täieste arwawad teggewad, ja Jummalale andwad, mis Jummalala kohhus on. Kui so su ehk köige köikimat palwet pallub, agga kui sa sedda ei mõista, miks, mis ja kuid a palluda; siis on sinno palwe üks moffade lobbin ja Jummalala pilkamine. Sepärrast ütleb Jesus Matt. 6, 7: Kui teie Jummalat pallute, ei pea teie mitte paljo lobbisema.

Kui inimene palwele ennast walmistab, nenda et diete, kuid a Jummalala tahtmine, ja kuid a Jesus Kristus õppetand, palluda; siis peab ta ommas hinges omma luggu diete ärra- ja ümberarwama,

et isfi selgeste teaks, mis ta süddame peäl; mis ta iggatseb, lotab ehk kardab; ehk mis ta omma ihho ehk hinge heaks ennesel arwaks puduwad ja tarwis ollewad; ehk kuida Zummal omma armoga temmal liggi olnud, tedda aitnud, kaitstud, õnnistand, ja temmale head teinud. Sedda, ja muud seddasarnast, mis hing teaks nimmetada, selgeste ja ellawalt omma waimus ärraarwates, hakkab südda lifuma, ja ütled siis issienneses: Jesand! ma polle wäärt, et ommad käed ja silmad sinno pole üllestöstan: ning kui siis pühhitsewad ja pühhad mõtted nenda sinno sees ärksaks sanud; siis olled palwele walmistud, et süddamelikumisega selle ette palludes wõid astuda, kes kui helde Jesa omma laste ohkamisi kuleb.

Palwet teeb inimene ehk suusõnnaga, kui sedda Zummalale rägib, mis ligutud südda ännab räkida; ehk kui ta palwesõnnad, mis tõine üllespännud, pähhe õppind, ja neid peast ehk ta palweramatust loeb: ehk temma pallub Zummalat ommas süddames, ilma et sõnna suust kuluks, ehk et ta mõkke ligutaks.

Kui suust pallutakse ehk palwe sõnnu loetakse, siis tulles selle eest ennast hoida, et palwe mitte üks mokaade lobbin saaks ollema; waid, et meel ja mõtte Jummalale pole olleks pöördud, ja südda kõiges allanduses, ussus ja lotuses sedda olleks tundmas ja mõistmas, mis palwe sõnnadega Jummalale olleme rääkimas, et sedda ei olleks, mis Ewangeljumis sõldakse:

Matt: 15, 8. Nähwast tulles minno liggi omind suuga, ja auustab mind omma mokaadega; agga nend de südda on kangel minnust ärra. *)

Jummal teab ilma meie nimmetamata, mis meil pallumist ja mis meil tarwis wõiks

*) Lassewad wannemad pissikesi lapsi mõnnikbrõ pitki palwid, laulusid, ehk sesuggusid salmisid pähhe õppida, mis nõdrukesed koggoniste ei mõista, egga sest ei wähhematti tea, mis sesugguste palwetega pallutakse. Sest ei olle ühstigi head; egga anta ka Jummalale sellega mitte au: sellepärrast mitte, et laps ei mõista, mis ta räägib; ning ei olle siis temma palwe mitte palwe, waid tühhi mokaade lobbin. Wannem õppetago last nenda palluma, kuida temma mõistmine tarwitab ja sõllib.

õlla, ja ütleb Jeesus Matt. 6 p. 32 s. Teie raewane Issa teab, mis teile tarwis lähheb; ja 8. s. Teie Issa teab, mis teil tarwis on, ennego teie tedda palute.

Kõik mis inimene palwega Jummal käest iggatsseb, on ehk ihholikuks heaks ehk waimolikuks heaks pallutud. Mis ihhoheaks pallume, sedda nimmetab õnnisteggija, Issameie neljandamas palwes, iggapäwafeks teiwaks, se on: kõik, mis meie ihho ja ello üllespidamiseks meile kullub ja tarwis lähheb; Kuida sedda katekismuse ramatus lalemalt on nimmetud ja üllesarwatud.

Sedda palludes, mis ihholikuks heaks ja kassuks ennestele arwame ehk ussume tarwis ollewad, ja ajalikuks õnneks ennestele kulluwad, ei äanna Jummal küll mitte iggaförd nenda, kuida meie sowime, ehk olleks palwe ka kuigi wägga süddamest tulnud; sellepärrast, et meie kui teadmatad lapsed mõnikörd pallume, mis helde Issa meile kahjuks näeb tullewad: ning kui luggu nenda, siis temma arm meid sedda kelab samast, mis teadmatast melest palludes enneste kah-

juks iggatseme. Kui siis üht ehk teist so-
wime ja pallume, mis ihhulikuks ehk ajal-
lüks õnneks ennestele arwame puduwad, siis
peame igga kõrd andmist ja samist Jummalä
hõleks jätma, et temma, kõigeparremaste teab,
mis meile ja kõigile heaks tulleb, ja kui helde
Jessa omma lastele jaggab ja annab, mis nende
siggiwaks heaks neil tarwis teab ollewad.

1. Petr. 5, 7. Heitke kõik omma mured temma
peäle, sest ta murretsed teie ette.

Jakb. 1, 17. Kõik hea andmine ja kõik täis and
on üllewelt, ja tulleb mahha walguse Jessast.

Kuis nenda, siis olleks se innimene liig
teadmata ja wägga mõistmata, kes sedda us-
fiks ja arwaks, kui peaks Jummal ikka sed-
da teggema ja temmale andma, mis temma
kindla ussu ja tullise palwega nimmelt ühhe
ehk teise ajaliko hea polest ennesele pallub.
Olgo usk ja palwe waim ehk kuigi kan-
ge süddames, siis ta õmmetige Jummalat
ei jõua sundida, et ta omma pühha ja ar-
molise nõu wasto palweteggijale sedda peaks
jaggama, mis temma teadmatast melest heaks
arwab, agga Jummal sedda kashjuks temma-
le näeb ollewad. Usk, mis sedda arwab

is wird Anknüpfung; et in. für die Anknüpfung.

jõudvad, on walleusf, surustelleja ja tõrk-
 ja usf, mis ennast ei Jummal pühha taht-
 mise, egga temma wäggewa kae älla tahha
 heita; waid dtse isfimelelise lapsel kombel sed-
 da wäggiselt püiab kättesada, mis wannema
 tarkus kelab samast. Dige usf ja dige pal-
 we waim se, mis ennast Issanda tahtmise
 Alla allandab, kuida Dnisteggija Jesus
 Kristus meile omma palwega tähte andnud
 ja jätnud, kui ommal ajal nenda lugges
 Minno Issa! kui se wõiks olla, siis
 mingo sesinnane karrikas minnust
 möda: õmmetige mitte nenda, kui-
 da minna tahhan, waid kuida sinna
 tahhad.

Rom. 9, 16. Ei maksa selle ndu, kes tahhad,
 egga selle, kes jookseb; waid Jummal ndu, kes ärs-
 mu heidab.

Mõistmata ja rummal ka fege innimene,
 kes sedda kiitleks, et temmal sesuggune usf
 ja palwe waim, et Jummal temma usfo ja
 palwe pärrast immet wõttaks tehha, se on:
 sedda tehha, mis selle seaduse wasto kãib,
 mis Jummal algmifest kõigis asjus teinud.
 Tähhendusfeks olgo: kui fege jo kauagi haigo-

wodi peäl roidund, rämmoto, alwatud
 ja kõhhetand maas olleks, ja kindla us-
 so ja tullise palwega Jummalat paluks, ted-
 da jälle terweks aidata: siis teeb Jummal kül
 kuida üllewelt tunneb; ning kui temma püh-
 ha nõu olleks, innimese haigewodit fergitada,
 siis saaks temma haigus temmast lahkuma,
 ja temma omma rämmu ja täit terwist aega
 möda kättesama: agga sellepärast, et tem-
 mal kange palwe waim ja usk sees, ei saaks
 ta õmmetige mitte seälsammas paigas kui ter-
 we innimene, kel täis rämmu ja wõim käes,
 omma haigewodi peält ülleskargama, et pris-
 ke ja rämmus omma tõele minna. Se ol-
 leks nisamma wõimata, ja sesammasuggune
 kuulmata immetäht, õtse kui segi, kui fegi
 ühhel päwal omma semet olleks mahhateinud,
 ja tõisel päwal pärrast sedda omma põldu
 leikusele wõlmis leidnud. Jummal jõuaks
 omma wäega sedda kül tehha; agga temma
 ei te sedda mitte: sest et se temma iggawesest
 tehtud seäduse wasto käib: ning, et nüid im-
 met ennam tarwis ei olle, ei te ka Jum-
 mal mitte ennam immet; waid lassib kõi-
 omma liikumata seäduse, kõrra ja wiisi jär-
 wele sündida.

Kes siis pallub, mis lodud asjade seaduse ehk wiisi wasto käib, ning mis sellepärast issiennesest wõimata on, se pallub rummalaste ja kiusab Jummalat.

Mat. 4, 6. 7. Kiusaja ütles: kui sa Jummalat poeg olled, siis kulluta ennast maha, sest kirjutud on: temma tahhab omma inglid sinna parrast kaskida, ja nemmad peawad sind omma kätte peale wõtma, et sinna omma jalga kiwii wasto ei pea tõukama. Jeesus ütles temmale: ta on kirjutud: sinna ei pea Jeesandat omma Jummalat mitte kiusama.

Mis siis ial tarwitseme, lotame, kardame ehk mõistlikult sowime, sedda kõik wõime ja peame, kui head lapsed, armsa taewa Jeesale uskliko palwega teadaandma, kuida Kirri õppetab: Bilip. 4, 6. Laske kõigis ommad pallumised palwe ja õhkamise läbbi tännoga Jummalale teada saada. Õmmetige ei pea inimene mitte ükspäinis iggapäwast leiba, se on: mis aina üksi ihho tarwituseks ja ajalikuks kasfaks tarwitseme, Jummalat käest palludes nõudma; waid kõige essimesest ja kõigeennamiste sedda: et Jeesand ommast armust meile temma kartuse waimu; tärka ja tasfast meelt, ja wagga

süddant tahhaks anda; meid kõiges headuses
 kinnitada, et tüddimatast kõik digust täieste
 jduakstime tehha; ommas kutsumise kõhhas kõh-
 hased olla, ja kindlaste kõige kiusamise was-
 to seista; nenda, et meil iggal ajal, õnne ja
 willetsuse päwil, rõmustawad lotust Jumma-
 la pole saaks ollema. /t

Sedda, mis siinsammas nimmetud, allati
 kõigest süddamest Jummal kääst palwega
 iggatsedes, nimmetakse waimolikuks he-
 aks, ehk mis nisamma paljo ütleb: hinge
 heaks palluma, ja nimmetab Jesus Kris-
 tus sedda Jummal rigi nõudmiseks,
 se on: selge ja Jummal melepärralise wag-
 gaduse ja puhtuse püüdmiseks. Öppetab Önnis-
 teggiija ka seälsammas kõhhas, et kui innime-
 ne tõeste kõigest hingest waggaks samist pal-
 lub, et Jummal siis ka tõeste temma pal-
 wet kuleb, ja tedda waggaks aitab: ning seep-
 se on, mis selle tõutusesõnnaga kinnitab
 kui ütleb:

Joan. 16, 23. Tõest, tõest! minna ütlen teile:
 mis teie ial Jesalt pallute minno nimmel, sedda ans-
 nal temma teile.

Agga Jesuse nimmel palluma, ei
 tähhenda muud, kui: nenda palluma, kuidas

Jesus Kristus meid õppetand ja käsnuud palluda; ning sedda esimesest ja kõigeennamiste palluma, et hekda Issa, meile wagga süddant, tassast ja diget meelt tahhaks anda: ning on se siis se tõutus, et kui sedda iggal ajal tõsiselt pallume, et Jummal meid siis ka tõeste waggaks aitab, ning meile ommast rohkest käest weel peälegi jaggab ja annab, mis meile ello ja ihho tarwituste polest kulub ja tarwis lähheb, ja ütleb selleparrast

Matt. 6, 33. Mõudke esste Jummalat riki ja temma digust; siis peab teile kõik weel pealegi antama.

Seddamõda, kuida inimene ennesega tunneb ollewad, on ka se mõnnesuggune, mis palluda, ehk mis eest palwet tehha. Kui sedda head, mis Jummal meile, ehk tõistele teinud, ommas süddames ümber- ja üllesarwame, ja isstenneses mõdistame, et Issand meile head teinud, ilma, et sedda wäärt ehk teininud ollime: siis anname temmale tännu, ja teme tänno- ehk kituse palwet; mis iggal ajal tarwis tehha, et Issand meile iggal päwal head teeb.

1. Tess. 5, 17. 18. Palluge lõpmata Jummalat, ja tänname kõige asja eest, sest se on Jummalat tahtmine.

J. Jungk

Chw. 5, 20. Tänuke ikka kolge asjade eest Jummalat ja Isat meie Isanda Jesuse Kristuse nimel.

Kui ühhes ehk tõeses iho ehk hinge hädas ennast näme ollewad, ja peastmist ehk usso kinnitust Jummalale käest pallume; siis on meie palwe appihüidmise palwe; ja kui südda süiga koormatud, ja meie mõtted raskestes meie peäle kaebawad, et ommas hinge waewas Jummalat õtsime, ning omma süid temma ette kaebamq: siis olleme pattotunnistuse ehk pattustpöõrmise palwet teggemas. /e

Jummalale tahtmine on, et meie kõikide eest peame palluma, ning ka nendegi eest, kes meid wihtawad, ja meile kúrja sowiwad. Jeesus ütleb Matt. 5, 44: palluge nende eest, kes teile liiga tewad, ja teid taggakiusawad; ja mõnitses pühha Paulus Timoteuse ramatus:

1 Timt. 2, 1-3. Minna mõnitsen teid, et peab tehtama pallumisi, palwesid, pallumisi tõiaste eest, ja tännamisi kõikide innimeste eest, kuningate ja kõikide eest, kellel kõigeüllem melewald on, et meie rahholist ja waitist ello wiiksimine ellada, kõige Jummalakartuse ja ausa ello sees: sest, se on hea, ja armas Jummalale ja meie õnnisteggija mehest.

Jesameie palwe.

Sedda on Onnisteggija Jesus Kristus omma pühha suust esimesest luggenud, ja meile jätnud; ei mitte, et sedda ainsaks palweks piddada, ehk sedda agga üksi luggeda, kui Zummalat talhame palluda; waid on sesamma meile ühheks näituseks ja palwe mõdiks antud, et meid õppetada, mis, ja kuidas peame palluma. Sesinnane kõllis palwe õppetus on Matteuse ramato kuendamas peatükkis, ühheksamast künni kolmetõistkümmemast sõlmist nenda luggeda:

Meie Issa, kes sa olled taewas! Pühhitsetud sago sinno nimmi. Tulgo meile sinno riik. Sinno tahtmine sündko kui taewas, nenda ka maa peäl. Meie iggapäwast leiba äanna meile tänapäew. Äanna andeks meile meie wõllad, kui ka meie andeks änname omma wõlglastele, ja, ärra sada meid mitte kiusatuse sisse; Waid peästa meid ärra sest kurjast; sest sinno pärralt on se riik, ja se wäggi ja se au iggawest Amen.

Jesameie palwe selletus.

Selle palwe hakkatuse sõnnad õppetawad, et Zummalat palludes, temmaga nenda

peame räkima, kuidas lapsed omma helde ja neid armastava wannemaga rägivad, kui üht ehk teist, mis tarwis näwad, temma käest palluda.

Esimene palwe: pühhitsetud sago sinno nimmi. Sellega pallume sedda, et meie, ja meiega kõik innimesed Jummalat kõige allandusega teaksid ja mõistaksid kummardada, tedda auustada, ja kõik, kust tedda ja temma tahtmist tunnukse, källiks pidada.

Teine palwe: tulgo meile sinno riik. Kõik maailm omma nimmametamata lodustega on Jummal riik, mis jo meile pallumata sanud tulles: agga nimmetab Ünnisteggija õiget Jummal ja temma tahtmise tundmist, ning sedda head, mis sesamma tundmine hinge ja õige ello juhhatamiseks ja meie pühhitsemiseks sadab, waimolikuks Jummal riigiks: ning pallume siis selle palwega, et Jummal meid ja kõik innimesi temma tahtmise ja tõetundmisele tahhaks aidata.

Kolmas palwe: sinno tahtmine sündko, kui taewas, nenda ka maa peal, et meie jo siin kadduwas ja walmistamise põl-

wes Jummal tahtmist nenda jõuakšime täita ja tehha, kuida pntšad hinged sedda taewarifikis rõmoga täitwad ja tewad.

Meljas palwe: äanna meile meie iggapäwast leiba. Sällega pallume, et helde issa armolikult meile sedda tahhaks jaggada, mis meie ello ja ihho üllespiddamiseks torwis lähheb.

Wies palwe: äanna andeks meile meie wõllad, kui ka meie andeks ännane omma wõlglaestele. Et sedda päwa kül mitte innimese ellus polle, et ta hopis süita Jummal ees olleks sanud ollema; waid et ta ehk sedda himmustas, räkis ehk teggi, mis Jummal kelab; ehk et sedda jättis teggemata, mis Jummal tahtmise järrele olleks piddand teggema: siis ta sellepärrast Jummal ees süidlaseks saab jäma, ja Jummal wõlgnikuks arwatama. Pallume siis wiendäma palwega, et helde Issa meiega tahhaks kännatada, egga meie ülleastmistest ehk holetuse süidest ei meile, egga töistele sedda kahju ja waewa lasseks tulla, mis neist kül wõiks sündida ja tulla: ning kui sedda palludes iggatseme, pallume ka üht

aego et Jummal meile kannatliku ja leppi-
ja süddant tahhaks anda, mis heal meel
andeks annaks ja head teeks neile, kes meie
wasto efsinud.

Rues palwe: ärra sada meid mitte
kiusatusse sisse. Et meie enneste pattune
südda; meie himmud ja ihhaldamised, ning
ka tõisedki inimised saggedaste meid püid-
wad efsitada ja kurjale kihhutada: siis õppe-
takse meid selle palwega sedda nõudma, et
kiusatusse ja kiusamise kõrral Jummal meile
kindlust tahhaks anda, ja meid toetada, et
meie ei langeks, ei pattu teeks, egga omma
hinge süiga koormaks.

Seitsmes palwe: peästa meid ärra
sest kurjast. Selle palwega pallume, et
Jummal meid kõigest ihho ja hinge häddast,
ja kõigest, mis meil pattuks ehk waewaks on,
tahhaks peästa ja lahti aidata.

Wiimste Issameie palwe sõnnadega änn-
name meie ännast kindlas ussus ja lotuses
helde taewase Issa hõleks, ja lotame, et ta
meiega nenda saab teggema, kuidä süddamest
olleme pallunud; sest et temma käes kõif

jõud ja kõik wäggi, mis ka omma riki, ning
 siis ka meid ja meie süddant on wõllitsemas.
 Amen! se on: Jah wissist! se on tõeste
 tõsi!

11. O p p e t u s.

P ü h h a s t r i s t m i s e s t.

Õnnisteggija Jesus Kristus on kaks
 seadust ristirahwale petawaks ja prugita-
 waks teinud ja kinnitand; tõine on pühha
 ristmine, ja tõine pühha õhtosõmaaeg,
 mis mõllemad Sakramendiks nimmetakse:
 agga sesamma wõeras sõnna, sakrament, täh-
 hendab Jummalala armu, mis temma meile
 nähtawa asjaga näggematalt pakkub, kui meie
 pühha ja kõlli mele uendamise ja parrandami-
 se tõutusega sedda omma pühhitsemiseks olle-
 me igatssemas ja wastowõtmas.

Olli se Õnnisteggija käs ja tahtmine,
 et kõik, kes temma armoõppetust pididid tund-
 ma sama, ja sedda heast süddamest tahtwad
 wasto wõtta, et selle järrele kääia, ellada ja
 tehha, ning selle läbbi Jesuse Kristuse tõu-
 tuste osaliseks sada; et neid kolmeaino Jum-

mala nimmel Jესuse tynnistajaiks pididi risti-
tama; kuidas Matt. 28, 19 omma Züngritele kin-
nitab, kui ütleb: minge ja õppetage kõik
rahvast, ja ristige neid Issa, ja Po-
ja, ja pühha Waimo nimmel.

Sellesinnatse Kristuse kässoõnna peäle
ristitakse neid, kes ristiinnimesiks iggatse-
wad sada; ning nenda ellada, kuidas ristiinnimese
kohhus on, ja Kristuse järrelkäimise läbbi õnt-
saks sada.

Kui siis ~~ist~~ innimest ristitakse, siis wõet-
akse tedda ristifoggodüsse wasto, ja panna-
kse tedda ristiinnimese nimme alla; selle tõu-
tusega Zummala polest: et kui nenda ellab,
kuidas ristmise kõrral Zummalale ja Jესusele
on lubbamas, et pühhaste ja puhtaste ellada;
et Zummal tedda siis armoga ommaks lap-
seks wõttab, ja tedda Jესuse pärrast ja tem-
ma armo läbbi õntsaks teeb; kuidas needsin-
natsed Õnnisteggija sõnnad õppetawad, mis
Mark. Ewangeljumis seisawad:

Mark. 16, 15. 16. Minge kõige maailma, ja kulu-
tage armoõppetust kõige lomale. Kes ussub, ja teeb;
da ristitakse, se peab õntsaks sama; agga kes ei ussu,
sedda peab hukkamdistetama.

Need sõnnad: „kes ussub,“ tähendavad ja ütlevad sedda: kes Jesuse armoõppetust kui jummaliku töddet wastowõttab; sedda omma meleparrandamiseks, omma ello juhhatamiseks ja wagga lotuse finnituseks prugib; se saab kui teo ja mele polest õige ristiinnimene õntsaiks: agga kes armoõppetusest parrandamise hinda ei mõista egga tahha nõuda, se saab hukkamõistetud, ehk ta kül olleks risti- tud.

Pühhad Apostlid, kui esimesest wäljaläksid armoõppetust kolutama, ristisid ennamiste wanna rahwast, kui neid ollid õppetand, ja Jesuse sõnna tõetundmisele aitnud: mis ka ajoti weel meiegi päwil näme sündiwad, et wanna innimest ristitakse; agga kui sedda tehha; siis nisuggust esite holega õppetakse; ja kui ta ristiussõ õppetust kätte, ja sedda mõistma sanud: siis kastetakse tedda; pannaakse tedda ristiinnimese nimme alla, ja wõdetakse ristifoggodüsse wasto.

Ristisid Apostlid ka lapsi, kelle wanne- mad usklikuks ollid sanud, ja sedda iggatesid, et ka nende lapsed risti usku piddid sama, ja selle usso walguses innimeseks kas-

wama; ning on se siis meie pãwani wiisiks jãnud, et kui ristinnimesed omma lapsi peagi pãrrast sündimist nimme alla sadame; neid pãrrast ristiarvus kaswatame; ja kui selle ealiseks jõudwad, et tãit innimese meelt ja mõdistust sanud: siis panneme neid õppetuse alla, et omma ristinnimese kutsumist; omma usku, ja mis ta õppetab ja küsib, die- te saaksid tundma: ning kui nemmad tãieste fest polest õppetud; siis ütleme neid Jესuse lãua wasto wõlmistud ollewad; ja wõetakse neid siis esimest kõrda Jummalale armole, et, mis nende wadderid nende ristmise jures, nende pãrrast Jummalale lubbanud, isfi selge tead- misega Jummalale omma Issandale saaksid kin- nitama, ja omma ristmise tõutust ennese jõust, kõige ello ea peale õnnistuse hinnaks uendama.

Ristitawad kastetakse kolm kõrd weega; ristiusso hakkamises kasteti neid õlleõltse wee sisse ehk wee alla; ja on se kastmine weega ehk wee sisse, üks tõhendamise assi, mis sedda õppetab, et ristinnimene õtse kui üks ihhulikult puhtaste pestud, nenda ka waimo- likult kui pestud ja puhhas süddame ja kõige teggude ja wiiside polest Jummalale ees peab ellama ja ollema: ning nimmetakse selle pãr-

rast ristimist waimolikuks pessemiseks, mis ni paljo ütleb, kui puhhastamist kõigest üleannetusest ja jummalakartmatust ellust, wistist ja kombest, mis meid kelab õnnsaks samast, ja õiged ristiinimesed ollemast.

Tit. 3, 5 — 7. Jummal on meid õnnsaks teinud uesündimise (s. o. meleparrandamise) // pessemise ja puhha Waimo uendamise läbbi, kedda temma on wäljawallanud meie peäle rohkeste Jesuse Kristuse meie õnnisteggija läbbi, et meie temma armo läbbi õigeks tehtud, iggawese ello perrijaks piddime sama lotuse järrele.

Kal. 3, 27. Mitto teid Kristuse sisse on ristitud, teie ollete ka ennast Kristusega ehhitand, (s. o. sesugust meelt wõtnud, mis Kristuse Jesuse sees ka olli).

1 Peetr. 3, 21. Ristmine teeb meid õnnsaks, ei mitte rojuse ärrasaatmine lihha polest, waid hea südäme; tühnistus.

On sedda jo algmifest ristifoggoduses wiiks wõetud, et kui wäetumat lapsokest ristitakse, wadderid jure kutsutakse ja pallutakse. Se sõnna wadder ei olle mitte makele, waid wõeras sõnna, mis nisamma paljo ütleb, kui káissa ehk káemma; ja prugime meie ommas keles sedda ristiisaks ja ristiemmaks nimmetada.

Wadderid wõetakse sellepärrast jure, kui wäeto lapsokest rjstitakse, et nemmad temma assemel kostwad, ja sedda Zummalale lubbawad, ommalt poolt aidata, ja selle eest hoolt kanda, et nende rjstilaps Zummala abbiga õigeks rjstiinnimeseks saaks kaswatud: ning kui sedda peaks tgrwis nähtama, et tedda korjata; tedda kui sesuggused, kes temmal rjstiarmo läbbi käwannemaks on, omma käe warjo älla wõtta. Et se nenda, ei wõeta siis ka Kirriko seäduse järrele; Kirriko wallitsuse polest, mitte sesuggusid wadderiks wasto, kes awwalikult ennast teotand, ehk awwalikult nurjatumat ellu peawad: et sesuggused sest ehk ei holi; ehk sedda ei mõista, mis innimese kutsumine on; ehk kuida noort hinge maasjnadalast õige tee peäl hoida.

Ei olle kelgi muul lubba rjstida, muud kui agga neil, kes wallitsuse polest awwalikuks Kirrikoõppetajaks seätud. Ommetige, kui hädda firet teeks, ehk muud pakki olleks, et rjstimist mitte wõiks wiwitada: siis wõib, hädda pärrast ka üks tõine auus innimene, sedda Kirriko polest selle tarbeks nimmetud ja seadetud, lomokest nimme älla panna, ja nimmetakse sesuggust rjstimist häddarjstimis-

seks; agga pärrast, kui emma esimest kõrda omma lapsaga kirriku tulleb, peab ta tedda õpetaja ette tooma, et ristmist kinnitada; kässi peäle panna, ja lapsokest õnnistada.

T ä h h e n d u s.

Kui üks rahwas weel alles teadmatä on, eggä Jummalä sõnna weel mitte diete polle sanud tundma; siis teeb temma mõnda äbbausso rummalust, et sedä da arwab tarwis ollewad, ja ennast sellega head tegä gewad. Mendaks siis ka pühha ristmise jures nähha, et innimesed paljo tühja prugiwad: pannewad lapsä rinde peäle leiwa kullukest ehk temma mähkmetesse jalge ätsa solatopsokest; temma mütsi sisse judasitta; ehk nemmad kistsuwad temma käekesed mähkmetest wälja; ehk tewad ka mähkme paela ehk mähkme wöed lahti, ja weel muud mõndasuggust tühja.

Kõigist neist ja nendesarnatstist asjust polle mund ättelda kui sedda, et kus neid nähtakse prugitawad ollewad, innimesed weel alles teadmatad on, kes äm mustki weel tdetundmise liggi polle samas; ja sawad nisuggused tühjad ja selget waimoliku pimmedust ja rummalust näitawad asjad aega mõda siis isstennes sest ärrahawwima, kui täiemat Jummalä ja temma tdetundmist innimestel saab ollema.

12. Öppetus.

Pühast õhtosõmaajast ehk Altari. Sa:
 framendist.

Kui Õnnisteggija Jesus Kristus kolm aastat õppetand, siis läks ta omma Jüngri- tega Jerusalemma linna; sõi Juda rahwa seaduse järrele, õhtul enne kui ta kánnatas, nendega weel Pasa tälle; ja kui sedda olli teinud: siis kulutas, et temma aeg táis sa- nud; ja temma kánnatamise ja surmatynd liggijõudnud. Magnitfes, nomis ja finnitás Jüngrid, ja pallus nende eest; ning lugges nenda: „Jsa! minna pallun sind nende eest, kedda sa mülle olled andnud. Pühha Jsa! hoiá neid omma nimme sees. Minna ollen neile sinno sõnna andnud; pühhitse neid omma sõnna sees; sest sinno sõnna on tõdde, et ka nem- mad peawad tõdes ollema pühhitsetud.“ Joán. 17.

Olli siis helde Õnnisteggija süddamelik iggatsemine, et temma Jüngrid sedda sõn- na, mis ta neile andnud, kindlaste pididid pid- dama; ning et nemmad sennest ialgi lahkuks, ehk sedda melest káutaks: agga kui selle peále mõtles, et nõdra innimese waim wgl.

mis kül, agga temma lihha nõdder on: siis nõudis armo pärrast pühha õhtosõmaaega ennese, omma pühha surma, ja omma tahtmise, ning omma kässo meletulletamiseks, omma Züngritele, ja kõigile, kes temma sõnna teggemise ja täitmise läbbi õntsaks tahtwad sada, pühhitsewaks prugiks ja seäduseks tehha ja jätta, ning sellega sedda usku uendada ja kinnitada, et, kes pattust pöörwad, andeksandmist ja iggawest ellu sawad. Ja wöttis temma siis leiba ja wina, õnnistas sedda, ja andis neile; üteldes: söge ja joge, se on minno ihho ja werri, ja tehke sedda iggakörd minno mällestuseks.

Lut. 22, 19. 20. Wöttis leiba, tännas ja murdis ja andis neile ja ütles: Se on minno ihho, mis teie eest ärraantakse, sedda tehke minno mällestuseks. Selsammal kombel wöttis temma ka karrikat pärrast sedda, ja ütles: Sefinnane karrikas on se uus seädus minno werre sees, mis teie eest ärrawallatakse.

Seddafinnast õnnistud leiwa ja wina wõtmist Kristuse Jesuse mällestuseks ja mällestamiseks, nimmetawad ristirahwas pühhaks õhtosõmaajaks, et Jesus sedda õhto ajal

on seadnud, mil omma Züngritega Zummalaga jättis, ja omma surma ja kannatamise wasto olli minnemas. Nimmetakse sedda ka Altari Sakramendiks, et sedda pühhas kijas Zummala armo laua peält, mis altaris kutsutakse, Jesuse lunnastutele jäetakse.

On siis Ünnisteggija sedda kallist armu meie hinge ning ello pühhitsemise heaks meile seadnud, ja sedda käsitud pruvida; kuidas selle palwega, mis Joännese Ewangeljumi ramato seitsetõistkümnemas peatükkis omma Züngrite eest pallus, meile selgeste näitab, ja õppetab.

Ni mitto kõrd kui siis sinna jure lähheme, lähheme omma Issandat ja lunnastajat mälestama, se on: kõik sedda head, mis ta meile iggatsend sata ja anda, ja kõik sedda waewa, mis ta meie eest näinud, ja ennese peäle wõtnud, ellawalt ja ligutud süddamega mäletuleta; tedda kõigest hingest kõige heateggemise ja armo eest tännades, ja awwalikult tunnistes, et meie tedda armastame; et temma sõnna ja õppetus meil kallis; ning et kõigest hingest temma jälgede sees ja temma järrelejäijad iggatseme olla, et temma püh-

ha ja tõe tütuste osfaliseks mõiksime sada, ning ello dtfani ommas süddames temmaga ühhendud ja ühhes olla.

1 Korint. 11, 26. Ni mitto kdrd, kui teie ~~ist~~ sedda leiba söte, ja Jssanda karrikast jote; kis kulutage Jssanda sürma, künni ta tulleb.

„Jssanda sürma kulutama“, se on: tedda tõssise ja selge süddamega kiitma ja tännama, ning arwalikult pühha õhtosõma ajal käies, temmale kitust ja tännu andma, et ta omma pühha kannatamise ja surmaga meid püidnud lunnastada; omma sõnnadp-petuse läbbi meid pimmeduse melewällast peasta, ja tötundmise ja töteteggemise läbbi Zummala lapsiks ja iggawese ello perrijaiks aidata, kui heal meel temma kutsumist kuleme, ja selle järrele kindlaste käime.

/tülla Kui seddasinnast ärmu tahhame wasto-wõtta, ja Zummala lauale ~~minna~~: siis peame ennast mõistlikult ja kõige hõlega selle wasto walmistama, et sest sedda hinge head ennestele sada, mis Jesus Kristus sellega meile sowib joggada, ja mis palludes temma käest iggatseme. Agga se on se walmistamine, et isfiennast läbbikatsume, ja Zummala ees,

omma süddame tünnistuse järrele, kōhhut ennes-
te peäle mõistame, mis nenda sünnib, ja
nenda peab sündima, et isšiennast tõs-
sime, kes, ja misfuggused olleme; kuidas olle-
me käinud, teinud ja ellanud; nenda, et liig-
arm meid ei pettaks; ei meie süid meie
eest ärrapeidaks; egga meid nende parrast
püiaks wabbandada: waid et selgeste näek-
sime, kui palju meil wõlga Jummalaga ja
kostmist on omma ülleastmiste parrast tem-
ma ees.

Sedda tehhes, arwab inimene omma hinge
luggu ja omma kõlbust ärra, et selget teadust
omma süddametünnistuse läbbi ja temma käest
ennese parrast sada: ning tulletab siis mä-
le, kuidas temma ennese kõhhas ellanud ja ol-
nud; misfugguse Jummalaga kässu wasto tem-
ma sõnna, mõtte ehk teoga olleks juhtund ek-
sima, ja süid ennesele sama; ehk, et sedda
olleks teinud, mis Jummal kelab teggemast;
ehk, et sedda olleks teggemata jätnud, mis
Jummal käsib teha. Siis, kui sedda tõs-
sifelt nenda olleme teggemas, et isšiennast,
omma nõdrust ja omma patto süid diete tun-
da: siis olleme kōhhut mõistmas enneste

peäle, ja isfiennast läbbikatsumas, kuida kirri õppetab, et peab sündima:

1 Korint. 11. 27 ja 31. Innimene katsugo isfiennast läbbi, ja nenda sõgo temma sest leiwast, ja jos go se karrika seest; sest kui meie isfi kohhut mõistame enneste peäle; siis ei mõisteta mitte meie peäle kohhut.

Mõnitto kõrd, kui nenda tõssiselt Zum-mala ja omma hinge teadawalt ennestega arru olleme teggemas isfienneste pärrast, õrdab süddamerünnistus iggakõrd paljogi meie ette, ja kaebawad meie mõtted ni paljo meie peäle, et kurwastud süddame ja halleda melega Issanda ette, kelle ees meie teadawad ja teadmatad süid awalikud on, ennast wae-seks ja pattuseks peame tünnistama, ja Proh-wet Zesaiaga ütlemä: meie ülleastmisi Issand! on paljo sinno ees. Zesa. 59, 12; ning mõistame siis tännolikult ommas süddames tunda, mähhördune õnnisteggija holekandmine meie hinge õnnistuse pärrast, et meid käsnuud temma armolaual kãia, ja temma sürma mällestada; et sedda tehhes isfiennast läbbikatsuda, et holeto südda üllesãrfaks ja et isfiennast omma waimoliko waesuse polest õiete saaksime tundma, ja sedda tead-

ma, et eksiä tee peäle olleme sattund; ning et tõssise kahhetsemisega õigel armokatsumise ajal mõistaksime ümberpöerda; süddamest tunda ommad süid; Jummalat nende parrast andeks palluda, ja ües ellus Issanda ees käia, ja selle wiisiga Issanda leppitamise sürma kulutada, künni ta meile wõeraks tul-
leb.

Seepse se nõu, miks Jummal ja Jesuse armo tahtmise järrele Jummal armul käime, et kõikipiddi parremaks sada, süddame nõude ja ello wiisi polest; et puhtad süddamest wõiksimi olla; rõmoga ja tüddimatalt tehha, mis kohhus, ja mis õige ja parras selle ees, kes sallajasse näeb; nenda, et ka meiegi, Jesuse kõlli pälwe järrele, pühhitsetud saaksime ollema Jummal tõe sees, ja temma sõnna tõe läbbi, mis temma omma poja läbbi meile kulutand.

Sest mitte kül, et agga sel kõrral, mil Jummal armolaua wasto ennast wõlmistame, kõik sedda, mis siinsammas nimmetud ja tähhenõu, teme, ja ommas süddames tunne-
me, ümberarwame ja kahhetseme: waid peame ka parrast, kui sedda kõllist armu olleme wastowõtnud, ja selle osfaliseks sanud, kõige

/d
 süddame murrega selle eest hoolt kandma, et
 uhes ellus saaksime käima, se on: kõik sedda
 jätma, ja ennestest ärraheitma, mis meie
 südda meile süüks ännab, ja mis meie mõt-
 ted meie peäle kaebawad.

Kes umbsest melest, se on: arwamata ja
 õige walmistamata selle pühha asja jure läh-
 heb; ei ännast polle tahtnud läbbikatsuda;
 ei kõhnut ennese peäle mõista; ei nendega
 leppida, kellega temmal melehaigust ja wah-
 heldamist olleks olnud, olgo süita ehk süi
 pärrast: ehk kes selle järrele, kui ta Jsan-
 da armul käinud, ei koggoniste ello parran-
 damise eest hoolt tahha kanda, se on kõlwa-
tumalt Jesuse laua jures käimas ja käimas
 olnud. Misugguste pärrast õppetab ja ütleb
 firri nenda:

1 Korint. 11, 27. : 29. Kes ial sedda leiba söeb, ehk
 Jsfanda karrika seest joob kõlwatumal wiisil, sel on
 Jsfanda ihust ja werrest süid: agga innimene kats-
 ko isstünnast läbbi, ja nenda sögo temma sest leiwast,
 ja jogo selle karrika seest: sest kes kõlwato söeb ja
 joob, se söeb ja joob isstünnesele nuhtlust.

Nendaks on ka needki kõlwatumalt Jsf-
 sanda laual Jesuse armu wastowõtmas, kes

mitte ei hinge pühitsemise egga ello parran-
damise, waid ühhe ehk tõise ajaliko ja ihho
tarwituse parrast sinna lähewad; et sedda
ommas rummaluses mõtlewad ja arwawad,
kui peaks Jummal neid ühhest ehk tõisest
ihho wiggast ehk waewast, miska koormatud
on, selleparrast peastma, et nemmad laual
on käinud. Kes sedda ussuwad ja lotawad,
need petwad ennast wallemõtlemittega, ja
kännab sesinnane pühha Pauluse mõnitsuse
sõnna nende peäle, kui ütleb: teie ei pea
mitte Jummal armu asjata wasto-
wõtma.

Jummalarmu jäetakse Jესuse lunnastu-
tele leiwa ja winaga, ja on se üks kõik, mis-
sugguse leiwaga, kuis agga pühhas ja /apne-
mata leib on: sest, Õnnisteggiija jaggas sed-
da algmisest, seadmise kõrral, omma Jüngri-
tele selle leiwaga, mis omma sõmalaua peält
wõttis. Kui meie ommal päwil sedda leiwu-
kestega, mis õhukesed, kui liistokesed, laua-
rahwale jaggame; siis on sedda selleparrast
wisiks wõetud, et jaggamine wisikam ja jõu-
dusam saaks ollema, kui lauarahwast palju
on koggunud.

Leib, kui sedda õnnistakse, jääb ikka sel-

geks leiwaks, egga muda énnast Jesuse ih-
hüks; nendasammoti ka wiin ikka winaks
jäeb; muud kui, et meie agga Jesuse sön-
nast sedda teame, et kui meil õnnistud leiba
ja wina jäetakse, meie siis ka ühtaego Jesu-
se Kristuse tõsise ihho ja temma werre os-
saliseks same; ning on siis leib ja wiin
pühha õhtosõmaajas nähtawad, agga Je-
suse Kristuse tõsine ihhu ja werri
näggematad asjad.

1 Korint. 10, 16. Se õnnistud karrikas, mis meie
õnnistame, eiks se olle Kristuse werre osjasamine?
se leib, mis meie mürrame, eiks se olle Kristuse ihho
osjasamine?

Peäle sedda õppetab ka Kirri, et pühha
õhtosõmaaege kõit innimesi, issiarranis Jesuse
lunnastuid, õtse ühheks ihhüks peab ühhen-
dama, kelle pea on Jesus Kristus, se on:
nenda kuida meie ihhus kõit liikmed tõine
tõist aitwad, ja üks tõise pärrast Jumma-
last ühte on seätud; et meie siis ka nenda-
sammoti, ja seddasamma wiisi tõine tõist pea-
me aitama, ja iggaüks õmmal kõhhal en-
nast tõise heaks ja kasuks arwama lodud
ollewad.

1 Korint. 10, 17. Üks leib on, nenda on meid paljo üks ihhu; sest meie toit same ühhe leiwa os; saliseks.

Ei olle sellepárrast kásku antud, kui tihti, ehk kui saggedaste laual peame káima; waid on sedda innimese, ja temma süddame kutsu- mise hokeks játud, mil, ehk kui saggedaste sinna jure tahhab minna. On kül mitmil se wiis, et nemmad aastas üht páwa laual- káimise páwaks on pánnud, ning kui se iggal aastal káttetulleb, siis sinna lähewad. Sed- da wisi ei sünni ei heaks egga pahhaks üt- telda; muud kui agga sedda sellepárrast táh- hendada: et kui wahhest juhtub, et sel páwal üht ehk töist olleks, mis lauale kelaks min- nemast, et siis terwe aasta káimata jáwad, mis siis ka mitte heaks wöi túlla.

Et innimene haige- ehk surmawodi peäl Jummalá armu iggatses ja wöttab, on issien- nesest kül hea; agga kui ta senniajani holi- matalt ja jummalafartmatalt ellanud, ei sa ta õmmetige sellepárrast, et wiimisel lõppotýnnil, mil hing jo kele peäl, Jummalá armu wöttab, ei õntsaaks, egga Jummalá ees ka mitte õigeks mõistetud.

Mendaks on ka segi üks kahjuline ábba-

usk, et, kui inimene haigewõdi peäl kaua kahhe wahhe peäl on, et ei ello egga surma pole tahha pöerda; et siis ütlewad: kui kirikisand saab peäl käinud; kül siis saab nähha, mis Jummal teeb. Se on selge ja wägga laidetaw äbbausk, kuidas iggäüks issiennesest märkab ja mõistab, kes sedda, mis sessinnatses õppetuses pühha õhtosõmaajast selletud, tähhelepanemise ja järrelearwamisega on luggenud.

Kui üks inimene issiennesest ärra, ommas mäles seggane on ehk jansimas, siis ei wõi sesuggusele mitte Jummalarmu jaggada; et temmal õiget mõistmist polle, egga siis ka mitte tea, mis ta teeb: egga wõeta ka mitte noort rahwast ennemine Jummalarmule, kui siis wast, kui nemmad õppetuse al olnud ja lahtisanud.

Enne kui lauarahwast lauase wõetakse, tullewad nemmad pihstile, et neid Jummalasõnnast nomida ja magnitseda; neile tähhendada, mikspärrast mõistlik ristiinimene sinna lähheb, ja kuidas temma Jummal ja Jeesuse tahtmise ja armondü järrele seäl peab kätima, kui omma hingele sest hinda sada, egga mitte nuhtluseks süa ja jua.

Tähhendakse, et ei se sömine egga jomine üksi, head ei sada, egga ka mitte üks üriks ne ohkamine; ehk et ennast suust agga waeseks ja pattuseks tunnistame: waid, et ommas süddames omma süid tunneme, ja tõepolest iggatseme ja pallume, et ueks wõiksimme sada ommas melewaimus.

Selle mõnitsuse järrele allandab pihtirahwas ennast Jummalale ette; tunnistab ennast üllepea sõnnaga² arwalikult waeseks ja pattuseks; rõutab ja lubbab süddant ja ellu Jummalale abbiga parrandada; kõige meelise patto eest ennast hoida; Jummalale ja Jesuse auuks nenda ellada, kuidas õige ristiusu kogu on, ja pallub wimaks, et kui tõeste süddant ja ellu sanud parrandama, et Jummalale temmale siis armust temma süid Jesuse Kristuse parrast tahhaks andeks anda.

Kui sedda tehtud; siis kulutab õppetaja Jummalale sõnnast, et Issand rõutand armuheitada, ja nende peäle hallastada, kes omma süid kahhetsewad; patto kombid mahhajätwad, ja uks ellus wõtwad kãia; ja nimmetakse sedda armokulutuseks, mis agga neile heaks tulleb, kes tõsiselt omma ellu uendawad, ja

*i, üllepea sõnnaga, in ullgõmmis
Aubõmmis.*

Zummala ees pühitsuses ja õiguses võtavad
käia.

Z ä h h e n d u s.

Tulles sedda kül sureks hingekahjuks arvata ja
nimmetada, et ni mitmed sedda walleusku peawad, kui
peaks neile selle armokulutusega kõige tehtud pattus
de andeksandmist kulutatama, ja sellega neile kõik
süid andeksantama; nenda, et kõige kurja parrast, mis
ollid teinud, Zummalaga ollesid tassasanud, ja tem-
maga leppind, kui õmmetige omma kurja tee peäle jä-
wad; ei kahhetsemist ommas süddames tünne, egga
ello parrandamist egga mele uendamist tahha nõuda.
Willeksamast eksimist hinge kahjuks kui sesamma, ei
wai koggoniste õlla: sest seddasinnast armokulutust
õppetaja, kui innimese suu läbbi, ei õhni ilmaski pat-
tude andeksandmiseks piddada, et innimesel melewal-
da polle, pattu andeks anda; waid agga Zummalal
õkõ, kes sedda teab ja näeb, kas innimene tõeste pat-
tust õbernud, wai mitte. Peäle sedda õns selge, et
kui Zummala õõnnast Zummala polest armu ja and-
deksandmist kulutakse, sedda agga selle wiõ ja kom-
bega kulutakse, kui tõest ello parrandamist ja süddas-
me uendamist sanud õllema.

13. O p p e t u s.

Zummala sõnna kuulmisest ja prukimise-
mifest.

Kui Zummala sõnna olleme kuulmas, ehk sedda prukimas, siis ütleme, kuida wannast olleme õppind räkima, et Zummalat tenime; et kül meie tedda ei jõua tenida, ehk temmale head tehha: waid kui ~~meie~~ temma peäle mõtleme, temma sõnna kuleme ehk sedda prugime; siis tulletame temma wägge, tarkust, õigust ja armu ennestele meele, et süddant ja meelt pühhitseda; usku ja lotust temma peäle kinnitada; sedda temma käest paludes, et tedda ikka meles jõuakšime pidada; kõik temma sees tehha, räkida ja nõuda; ja sedda tehhes, anname temmale kõraste ka wäljastpiddise kombega au, ning alandame ennast temma ette.

Laul 95, 6. Tulge! kümardagem ja nikkutagem; heitem põlwili mahha Jehowa palle ette, kes meid on teinud.

Meie prugime Zummala sõnna ehk üksi omma käepeäl; ehk hulgakeste omma kodukondste, omma perre ja lastega; ehk meie lähheme pühha kotta, et koggoduses Zum-

malale auu anda, ja tedda palluda. Olgo nüid, et koddõ paigas, ehk pühhas kõjas awwalikult tutwate ja wõerastega Zummalat olleme tenimas; siis peame sedda kõige allanduse, tassanduse ja pühhitsewa wiisiga teggema, et Zummal saaks auustud, ja meie is-siennestes süddame üllendamist Zummala poleks, usso kinnitust ja üllesarratamist tunnestsime ollewad, nenda, et meie mitte ükspäinõis sõnna kuuljad, waid ka sõnnateggijad saaksime ollema.

Awwaliku Zummala tenistust petakse pühhas kõjas hingamise päwal, mis Zummalale pühhitsetud peab ollema; kidademe, tänname ja pallume seal Issandat tänno- ja kituse laulude ja palwetega, olleme jutlust ja temma sõnna kuulmas, et Issanda tahtmist meletulletada; ennast nurrisemata temma kõe alla heita; kõit omma murret temma hõleks jätta, ja jõudu iggatsemas laitmatalt ellada, ning tüddimufeta tehha, mis kutsumise järrelle kõhhus tehha.

On se siis üks pühha nõu, mikspärrast innimesed pühha kõtta kõgguwad; ning, et se nenda, sepärrast nimmetakse sesuggust kõg-

godust pühha ristifoggoduseks, et ta pühhitsust on nõudmas, ja omma pühhitsemise pärrast kokkotulnud.

Ebr. 10, 25. Ärge jätkem mitte mahha omma foggodust, nenda kuidas mõnnele se wiis on; waid mag nitsegem tõine tõist.

Kol. 3, 16. Kristuse sõnna ellago rohkeste teie seas tõige tarkuse sees.

Olleks siis se innlmene wägga Jummalakartmata, ehk umb tores, harrimata ja üllestiaste rummal, kes, kui ta Issanda kotta foggodusele tulleb, seal mitte nenda ennast mõistaks egga tahhaks üllestiiddada, kuidas allandus Jummalale ees tarwitab; waid, kes seal ehk lobbiseks, kahhinat ehk muud midagi teeks, mis foggodust seggaks; mõistliko innimese meelt pahhandaks, ehk üht ehk tõist kelaks Jummalale sõnna kuulmast, ja sedda waimo tassandusega omma hinge heaks tähhele pannemast. Et sesuggune sellega Jummalale ees suurt pättu teeks, ja omma liggimese ning foggoduse wasto rängaste eestiks, mõistab se wähhemki: sest pühha kotta on pühha, ja peab kõik, mis seal näitse,

fulukse ja tehakse, meid pühitsema. Se-
pärast ütleb kirri

Rogguja ramato 4, 17: Hoiu omma jalga,
kui sa Jummalala kõtta lähhed, ja tulle liggi kuulma
kuuimine, kui hõlpide wiisil ohwrit andma.

Laul 121, 8. Jehowa hoidko so wäljaminnemist
ja so sissetullemist.

Menda peab siis igga mõistlik inimene,
kui Jummalala pühha kõtta lähhed, palluma:
Jesand! hoiu mo jalga, mo sissetinnemist
ja mo wäljatullemist, et käimine sinno püh-
has kojast sulle auuks, tõistele heaks õppe-
tuse tähhaks, ja mull'ennesele ello ja hinge-
kassuks saaks tulles.

Matt. 5, 16. Teie walguis paistko inimeste ees,
et nemmad teie head teud näwad, ja auustawad teie
Jesat, kes taewas on.

Kui siis kõigis asjus pühhas kojast muud
ei pea kuluma egga nähtama, muud kui
sedda, mis meelt ja mõttet pühhitseb*); siis

---

*) Tähhendus: On mõnnes, ehk mitmeski
kihhelkõnnas sedda rummalust, et inimised pis-
sikesi lapsi kirrikusse towad ja käsawdewad, et
need õnnatsed wäetumad käl ei sedda wähhemast

peab ka laulmine pühhas paigas kõdipiddi
 kõlbaw ja wisipärraline ollema: sest, et tem-
 ma üllewägga Zummala tenistuse pühhitse-
 mist aitab. Sellepärrast ei pea kegi seal
 omma tujo järrele ei küssendama egga karju-
 ma; ei omma heäleaga püidma ülleajada; ei
 tühja kerusid ehk kånusid laulo wisidesse seg-
 gama: waid temma peab tassafelt laulma;
 ei etteajama egga üllewennitama, waid nenda
 laulma, kuidas õige ja parras on; ja kui ta
 loulo wisi ei õska; siis pole heäleaga tassai-
 keste järreleajama.

---

ti märka, egga sennest mõista, mis pühhas kor-
 jas tehakse, ja mikspärrast sinna kōttotullakse.
 Kus sedda rummalust on, seal kulukse siis ka laste
 te nutmist ehk muud melepahhandawat ja seggas-
 wat heält ehk küssagi, mis rummalad lapsokse-
 sed jutluse ajal tewad, ja sellega waitst Zum-
 mala tenistust telawad ja sedda seggawad, mis
 Zummala neile süüts arwab, kes sesuggusid nõdro-
 kesi kirriku towad, mis weel alles mõistimatad ja
 rummalad on.

---

§ ö p p o s ð n n a.

Ees pissifeses ramatus, mis nüid mõist-
 lifumate kätte sadame minnema, olleme, et
 kül lühhidelt, siis õmmetige täiemalt sedda
 püidnud õppetada ja selletada, mis inuimesel
 ussoõppetuse tundmise polest selge peab
 ollema: agga, et kõik Zummala sõnna õppe-
 tus kaht suggu on, tõine, mis usso, ja
 tõine, mis ello diendamise parrast õp-
 petab; siis püdüb weel sesamma wümses-
 nimetud, ning mis ello juhhatamiseks ehk
 kasso õppetuseks nimmetakse. Olleksime
 sedda kül ka iggatsend seie jure jätkata: agga
 et trük ja pabber suremat kullutust tarwita-
 wad, kui et meil seddapuhko jõudu olleks om-
 mast käest wäljapanna; siis olleme agga sed-
 dasinnast ussoõppetust üksi wõinud wäl-
 jaanda. Kui sesamma wastowõdetawaks peaks
 arwatama, ja head maad leidma: siis, kui
 Zummal päwi tahhaks pitkendada, aega mõ-
 da ka ello juhhatamise, ehk ristielloõp-
 petust sadaksime wäljatuslema.

D. W. M.

Julist.

Viita.

1.	Oppet. Kust Jummalat tunnuse . . .	1.
2.	" Piibli : ramaust	6.
3.	" Pühha kirja õppetus Jummalast	22.
4.	" Jummalala lodud asjust ja lomadeft	35.
5.	" Jummalala armo ilmumiseft Jēfufe Kristufe labbi, f.o. Arralunnastamiseft	45.
6.	" Jēfufe Kristufe lunnastamise fōest	54.
7.	" Jēfus Kristus ommas ūllen, damise pōlwe	64.
8.	" Pühhaft Waimust	67.
9.	" Usust	73.
10.	" Palwest	76.
	Isa meie palwe	90.
11.	" Pühhaft ristmiseft	94.
12.	" Pühhaft õhtofōmaajast okk Altari Sakramendist	101.
13.	" Jummalala fōnna kuulmi seft ja prukimiseft	115.
	Lōppofōnna	120.

